

Granty młodzieżowe jako mechanizm wsparcia inicjatyw oddolnych

Sposób na wzmocnienie aktywności obywatelskiej
i społecznej młodych ludzi na poziomie lokalnym



spis treści

Wstęp	4
Młodzi w demokracji i znaczenie grantów młodzieżowych dla kształtowania postaw obywatelskich wśród młodych ludzi	6
Dlaczego realna partycypacja obywatelska młodzieży jest ważna? Czym nie jest realna partycypacja młodych?	11
Przygotowanie programu grantowego dla młodzieży od strony formalnej. W jaki sposób zachęcić młodzież do udziału w programie i jego promocji przy wykorzystaniu metody world café?	16
Hackathon obywatelski – co zamiast konkursu na młodzieżowe inicjatywy oddolne	27

spis treści

Jaką rolę i zadania mogą przyjmować organizacje
pozarządowe w młodzieżowych programach grantowych?__34

Dobre praktyki – przykłady wybranych programów
grantowych dla młodych w Polsce_____39

Inspiracje – przykłady ciekawych oddolnych inicjatyw
młodzieżowych realizowanych z grantów gminnych_____44

Wywiad z ekspertkami_____49

wstęp

W kolejnej publikacji skupiamy się na współpracy samorządu z młodymi mieszkańcami i mieszkankami gminy przy wspieraniu inicjatyw oddolnych. Narzędziem, które omówimy, są granty młodzieżowe. Naszym zdaniem narzędzia wsparcia finansowego ułatwiające młodym samodzielną realizację ich pomysłów na działania społeczne i obywatelskie powinny być stałym elementem polityki młodzieżowej każdej gminy w Polsce. Temat grantów młodzieżowych jest punktem wyjścia do przyjrzenia się szerszemu zagadnieniu budowania przez samorząd realnej partycypacji młodych ludzi w społeczności lokalnej. Kiedy możemy mówić o realnej partycypacji młodych? Jaką rolę w procesie budowania partycypacji młodych powinni przyjąć dorośli?


Oprócz opisu założeń i refleksji na temat wartości, które powinny być podstawą takiego programu, pokażemy, jak krok po kroku przygotować się do niego od strony formalnej. Na podstawie kilkuletnich doświadczeń Fundacji Civis Polonus w realizacji warszawskiego programu Aktywna Warszawska Młodzież (AWM) zostaną zaprezentowane szczegółowe wskazówki dotyczące dokumentów pomocnych przy zarządzaniu programem grantów młodzieżowych, np. treści regulaminu, umowy czy formularza zgłoszeniowego.

Samorząd nie musi realizować takiego programu sam. Tak jak w przypadku innych elementów gminnej polityki młodzieżowej, warto włączyć w jego realizację organizacje pozarządowe. Lokalne organizacje działające w szkołach i blisko społeczności są cennym partnerem, który z pewnością ułatwi samorządom dotarcie do młodzieży, będzie wsparciem organizacyjnym i merytorycznym. Organizacje pozarządowe znają specyfikę współpracy z młodymi, dzięki czemu mogą wspierać urząd już na etapie budowania założeń programu grantowego skierowanego do tej grupy odbiorców.

Należy podkreślić, że ze względu na brak doświadczenia w działalności projektowej młodzi mogą potrzebować wsparcia dorosłych. Na podstawie naszych doświadczeń pokażemy, jak wspierać młodzież na etapie realizacji ich pomysłów, jak pomóc im je udoskonalić, aby byli w pełni świadomi kolejnych kroków i celów swojego działania społecznego. Stąd ważne, by w ramach programu grantowego zaplanować elementy mentoringu młodzieżowego. W tej publikacji opiszemy, jakie zagadnienia warto w nim uwzględnić i na czym konkretnie może polegać wsparcie.

Naszym zdaniem w całym przedsięwzięciu powołania i prowadzenia programu grantów młodzieżowych niezwykle istotna jest motywacja samorządu. Należy pamiętać, że w finansowanych przez gminę działaniach obywatelskich młodych nie chodzi o realizację pomysłów dorosłych wysiłkiem młodzieży ani o oczekiwanie od młodych spektakularnych efektów. W ramach grantów młodzieżowych nastolatki realizują często działania w skali mikro. To krótkie projekty, które nie muszą mieć charakteru w pełni profesjonalnego działania społecznego, ale mogą być wstępem do zbudowania sprawczości młodzieży jako obywateli w dłuższej perspektywie. O wartości i różnorodności pomysłów młodych można się przekonać w ostatniej części publikacji, gdzie prezentujemy przykłady inspirujących działań zrealizowanych przez młodzież w ramach wybranych gminnych programów grantowych.





**Młodzi w demokracji
i znaczenie grantów
młodzieżowych
dla kształtowania
postaw obywatelskich
wśród młodych ludzi**

Młodzież jest częścią każdej społeczności, w związku z tym powinna mieć wpływ na decydowanie o jej przyszłości i o jej codziennym funkcjonowaniu, np. o wyglądzie i funkcjach przestrzeni publicznej czy o ofercie kulturalnej i sportowej. Według danych GUS Polska ma prawie 1,5 miliona obywateli w wieku 15–18 lat. Czy aktywność obywatelska tej grupy jest widoczna dla dorosłych? Realizując różnego typu działania edukacyjne w całej Polsce, zauważyliśmy, że młodzież rzadko odpowiada twierdząco na często zadawane przez nas pytanie: „Czy czujesz, że masz wpływ na swoje najbliższe otoczenie?”.

Na podstawie ostatnich raportów¹ dotyczących postrzegania demokracji przez młodych (w wieku 16 lat i więcej; najnowsze opracowania rzadko niestety obejmują młodszą młodzież) widać wśród respondentów w tym wieku duży krytycyzm i niechęć do tradycyjnych instytucji demokracji przedstawicielskiej. Młodzi nie ufają szczególnie partiom politycznym – nie chcą do nich wstępować; nie ufają też politykom. Cechuje ich jednocześnie niestety niewielka chęć, aby wziąć sprawy w swoje ręce i zmienić nieakceptowaną rzeczywistość.

Młodzież chętnie angażuje się za to w sprawy publiczne, wspierając i uczestnicząc aktywnie w niezależnych ruchach społecznych i protestach. Zaznaczyła swój głos w 2012 roku, popierając masowo ruch anty-ACTA (Anti-Counterfeiting Trade Agreement, ACTA). W ostatnich latach dużo energii obywatelskiej młodych towarzyszy inicjatywie Młodzieżowego Strajku Klimatycznego.

Przyglądając się formom zaangażowania społecznego młodych i ich ocenom obecnego stanu demokracji, można pokusić się o opinię, że w sprawach publicznych młodzież potrzebuje więcej prostoty i jasności. Być może formą aktywności obywatelskiej odpowiadającą na potrzeby młodzieży jest demokracja bezpośrednia, która zakłada łatwość w decydowaniu w kluczowych dla społeczności kwestiach.

Demokracja bezpośrednia – nazywana również czystą demokracją, obejmuje formy bezpośredniego uczestnictwa obywateli w demokratycznych procesach decyzyjnych, w przeciwieństwie do demokracji pośredniej lub przedstawicielskiej. Demokracja bezpośrednia może się realizować poprzez zgromadzenia obywatelskie albo referenda i inicjatywy. [...] Współczesne demokracje łączą demokrację przedstawicielską z elementami demokracji bezpośredniej².

¹ F. Pazderski, *Odlegli obserwatorzy, niezadowoleni konformiści czy poszukujący obywatele?*, Warszawa 2018, Instytut Spraw Publicznych, s. 4; O. Gyárfásova, C. Molnár, P. Krekó, *Youth, Politics, Democracy: Public Opinion Research in Hungary Poland and Slovakia*, NDI, 2018, s. 4–6, <https://www.ndi.org/sites/default/files/Youth%2C%20Politics%2C%20Democracy%20-%20Public%20Opinion%20Research%20in%20Hungary%20Poland%20and%20Slovakia.pdf> [dostęp: 22.06.2022].

² Za Encyklopedią Britannica, tłum. własne, <https://www.britannica.com/topic/direct-democracy> [dostęp: 22.06.2022].

Istotą demokracji bliskiej codzienności jest uczestnictwo i inicjatywa oddolna, co prowadzi nas do pojęcia partycypacji obywatelskiej. Jedną z jej form, omówioną w innej części tego cyklu ([sprawdź tutaj](#)) jest budżet obywatelski. W dużym skrócie polega on na tym, że samorząd wydziela część budżetu publicznego i daje mieszkańcom możliwość zdecydowania na drodze głosowania, na co wydać tę kwotę. W grantach gminnych czy miejskich, po które mogą sięgnąć zwykli członkowie społeczności lokalnej, chodzi o bardzo podobny mechanizm.

Obywatele i obywatelki mając wiedzę na temat wysokości środków, z których mogą skorzystać w ramach programu grantowego, wybierają potrzebę czy problem, na który chcą odpowiedzieć. Opracowują optymalne działanie, które go rozwiązuje, a następnie realizują swój pomysł.

Budżet obywatelski (BO)	Mikrogranty
Duża skala działania (BO często pozwala finansować wysokobudżetowe projekty).	Mała skala działania (niskobudżetowe projekty).
Niewielki wpływ pomysłodawców na ostateczny efekt działania (to gmina wybiera wykonawców i podwykonawców projektu).	Pomysłodawcy sami realizują swój pomysł albo angażują profesjonalistów, których sami mogą wybrać.
Pomysł jest realizowany w kolejnym roku budżetowym.	Pomysł jest realizowany od razu po otrzymaniu środków.

Tab. Najważniejsze różnice między budżetem obywatelskim i grantami dla społeczności (mikrograntami)

Stworzenie programu, w ramach którego mieszkańcy i mieszkanki mogą tworzyć i wdrażać swoje autorskie pomysły na zmiany i rozwój swojej społeczności, wydaje się idealnym uzupełnieniem budżetu obywatelskiego. Dzięki mikrograntom społeczność może reagować na potrzeby na bieżąco, sprawdzać różne rozwiązania – i nie czekać długo na efekty.

Kluczowe założenia programu grantowego na działania lokalne:

1. Niewielki budżet (od kilkuset do kilku tysięcy złotych).
2. Krótki czas realizacji (kilka miesięcy do roku).
3. Działanie w konkretnej społeczności (np. konkretne podwórko, ulica).
4. Pełne zaangażowanie pomysłodawców w realizację pomysłu.
5. Uproszczona sprawozdawczość (w formie listy faktur i krótkiego opisu efektów).

Mikrogranty (małe granty)

narzędzia wspierania inicjatyw podejmowanych przez mieszkańców i mieszkanki, grupy nieformalne czy lokalne organizacje pozarządowe. Mikrogranty umożliwiają projekty społeczne, których ideą jest angażowanie mieszkańców do wspólnych działań³. Takie rozwiązanie stosuje już wiele mniejszych i większych samorządów w Polsce, m.in. Łódź, Wrocław, Kutno czy Brwinów.

Jak może wyglądać taki program dla młodzieży? Główne założenia programu mikrograntów sprofilowanego pod tę grupę wiekową są takie same jak innych mikrograntów. Jedyną różnicą polega na tym, że ze względu na warunki prawne w Polsce osoba, która otrzymuje dofinansowanie i podpisuje umowę z samorządem, musi być pełnoletnia. Z związku z tym młodzież w zespole realizującym projekt lokalny musi mieć osobę dorosłą, która reprezentuje ją formalnie i pełni rolę opiekuna lub opiekunki przedsięwzięcia.

³ Na podstawie: Ł. Waszak, Mikrogranty – inne podejście do wspierania aktywności mieszkańców i lokalnych organizacji społecznych, Pismo Samorządu Terytorialnego „Wspólnota” 29.04.2021, <https://wspolnota.org.pl/news/mikrogranty-inne-podejscie-do-wspierania-aktywnosci-mieszkanow-i-lokalnych-organizacji-spoecznych> [dostęp: 22.06.2022].

Dlaczego warto stworzyć program mikrograntów przeznaczony dla tej grupy? Do działania młodzież potrzebuje z jednej strony wsparcia, z drugiej sporej autonomii. Możliwość zaplanowania i samodzielnej realizacji działania lokalnego jest idealną formułą, w której bez dużego ryzyka finansowego młodzi mogą sprawdzić się w roli organizatorów życia społecznego w swojej gminie. Mają szansę zmierzyć się z różnymi problemami i potrzebami, wypracować odpowiedzi na nie i dość szybko zweryfikować ich skuteczność, ucząc się przez działanie. Atutem jest też krótki czas trwania mikrograntów. Z naszego doświadczenia wynika, że przedsięwzięcia angażujące młodzież, które wymagają długofalowego, regularnego wysiłku i których efekt jest odroczone, bywają często źródłem dużej frustracji dla młodych osób. Łatwiej jest im skupić uwagę na intensywnym, ale krótkotrwałym działaniu, którego ramy są czytelne, a ścieżka osiągnięcia celu nie jest skomplikowana.

Mikrogranty mają podobną dynamikę do przedsięwzięć typu start-up. Mówimy o tym w kontekście szukania odpowiedniego języka do promocji młodzieżowego programu grantowego w gminie. Start-up to pojęcie rozpoznawane przez młodych ludzi. Zakładając start-up grupa inicjatorów (najczęściej z niewielkim doświadczeniem), w krótkim czasie musi znaleźć optymalny model działania, ustalić plan, harmonogram swojego przedsięwzięcia i doprowadzić wspólnym wysiłkiem do określonego wcześniej efektu. W działanie w ramach start-upu wpisana jest również innowacyjność i kreatywność. Młodzi ludzie mają przestrzeń do eksperymentowania i szukania nowych, autorskich rozwiązań, poza schematem. Co prawda, typowe start-upy to przedsięwzięcia nastawione na zysk – inaczej niż mikroprojekty finansowane z samorządowego programu grantowego. Warto jednak szukać metafor i obrazów, które będą zrozumiałe dla młodzieży; dobrze też przemyśleć, jak pokazać różnorodne i długofalowe korzyści z przystąpienia do takiego programu. O tym, jak się komunikować z młodzieżą na etapie zgłaszania pomysłów na działania, w dalszej części tekstu.

**Dlaczego realna
partycypacja obywatelska
młodzieży jest ważna?
Czym nie jest realna
partycypacja młodych?**



Czym powinno być realne uczestnictwo młodzieży i jak na nie patrzeć długofalowo?

Zanim przejdziemy do rozdziału opisującego, jak krok po kroku przygotować gminny program mikrograntów młodzieżowych, przyjrzymy się jeszcze przez chwilę realnej partycypacji młodzieży. Przy okazji różnych spotkań z osobami, które mają wpływ na słyszalność głosu młodych w społeczności lokalnej (nauczycielami i nauczycielkami, władzami szkół, samorządami), jako Fundacja Civis Polonus zwracamy uwagę na ryzyko fasadowości starań dorosłych o upodmiotowienie młodych w decydowaniu o sprawach publicznych.

Jest duża pokusa, by uznać, że skoro samorząd daje młodzieży możliwość działania przy wsparciu programu grantowego, to jest to odpowiedź na potrzebę partycypacji obywatelskiej w gminie. Nabory pojawiają się co roku, pomysły są zgłaszane, niektóre z nich bardzo fajne. Młodzież działa. Można by na tym poprzestać. Naszym zdaniem program grantowy powinien być jedną ze składowych wspierania uczestnictwa młodych w życiu publicznym. Zachęcamy decydentów do przemyślenia, jak program mikrograntów może pomóc budować długofalowe partnerstwo z młodzieżą w waszej gminie.

W tej części rozdziału zebraliśmy pytania, które mogą być pomocne przy tworzeniu założeń samorządowego programu finansowania oddolnych inicjatyw młodzieżowych. Pytania dotyczą dwóch obszarów: długofalowych celów programu oraz różnorodności odbiorców i odbiorczyń programu. Pytania kierujemy do samorządowców.



1

DŁUGOFALOWE CELE PROGRAMU

W jaki sposób chcielibyście pozostać w kontakcie z osobami, które zrealizowały dzięki programowi swoje pomysły? Czy chcecie ich w jakiś sposób sieciować? Może na jakimś etapie programu warto zacząć wspierać rozwój pomysłodawców oddolnych działań jako aktywistów lokalnych? Mogą oni na przykład z czasem zasilić grono członków młodzieżowej rady gminy.

Czy chcecie, by program był jedną z form diagnozowania potrzeb uznawanych przez młodzież za istotne w waszej społeczności? Przykładowo, jeśli jakieś tematy czy problemy ciągle powracają – jaka jest odpowiedź samorządu? Czy chcecie zaprosić młodzież do szerszej dyskusji o rozwiązaniach? W niektórych miastach jest do tego wykorzystywany budżet obywatelski – do zmapowania wspólnie ze społecznością priorytetów na najbliższe lata. Następnie wybierane są pomysły na działania, które w kompleksowy sposób rozwiązują kluczowe w danym momencie problemy.

2

RÓŻNORODNOŚĆ ODBIORCÓW I ODBIORCZYŃ PROGRAMU

Drugi obszar wymagający przemyślenia, to kwestia, do których grup kierujecie swój program. Czy wyłącznie do młodych liderów lokalnych, którzy posiadają już sporo kompetencji w obszarze partycypacji publicznej? Program finansujący działania oddolne młodzieży jest dobrą okazją, by zadbać o różnorodność uczestników. Jeśli pojawiają się wyłącznie pomysły tzw. „już przekonanych”, to sygnał, że być może program trafia tylko do specyficznej grupy. Oczywiście to spore wyzwanie, ale warte wysiłku. To niezwykle ważne, by szukać sposobów dotarcia do młodzieży, która jest sceptyczna wobec zinstytucjonalizowanych form partycypacji. Czasem są to osoby, które czują się z różnych powodów wykluczone ze swoich społeczności szkolnych, mogą być też rozczarowane sposobem działania instytucji czy w ogóle demokracji.

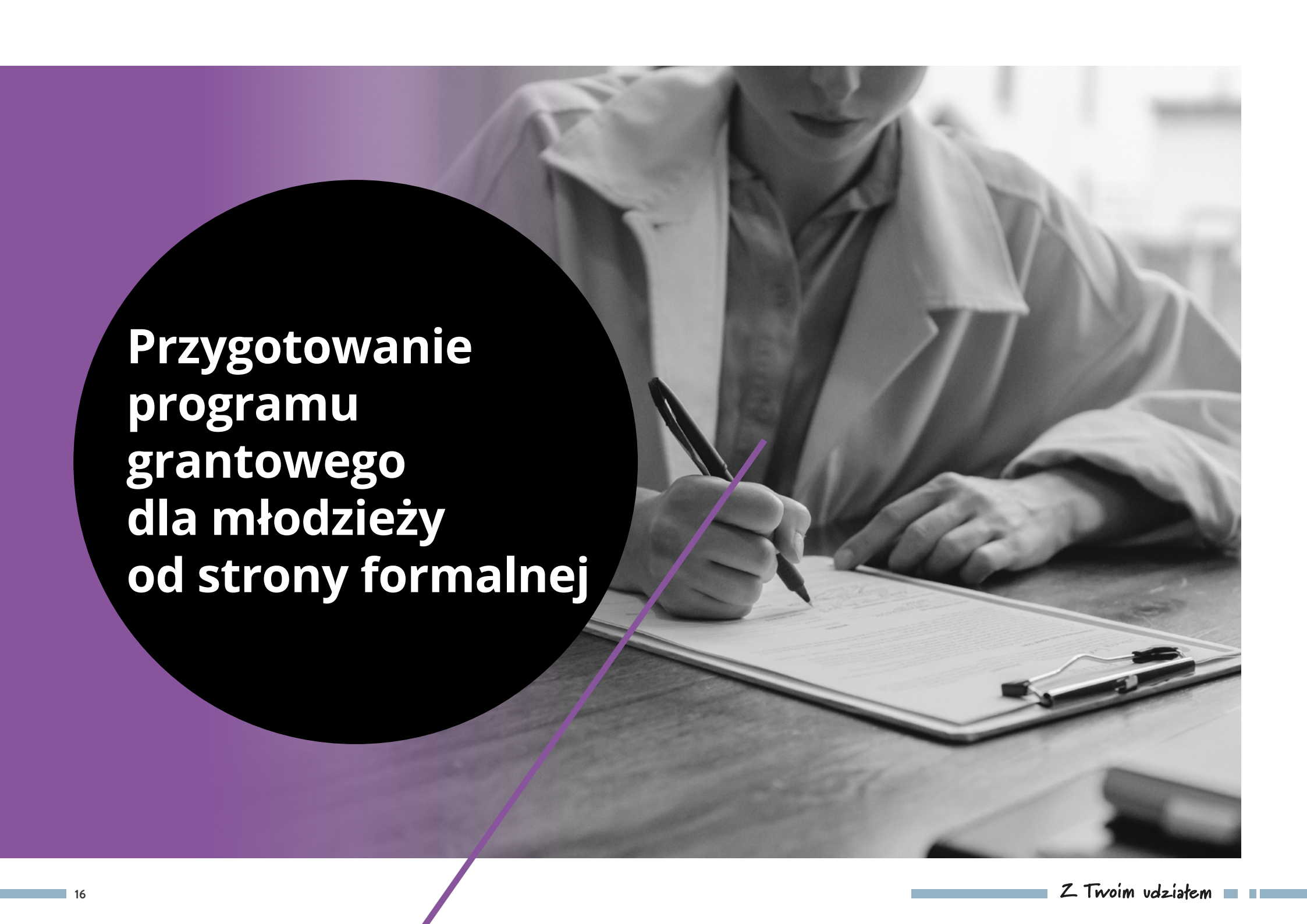
Czym nie jest realna partycypacja młodych?

Program grantowy na oddolne działania młodzieży może być szansą, by doprowadzić do realnego oddania pola młodym. Młodzi wiedzą, czego potrzebują ich rówieśnicy i uważnie przyglądają się otaczającej rzeczywistości. Wiedzą więc także, czego mogą potrzebować ich społeczności i przy użyciu jakich działań można na te potrzeby odpowiedzieć. Poniżej zebraliśmy kilka sytuacji, które są przykładem fasadowej partycypacji młodzieży albo mogą do niej prowadzić. Odnoszą się zarówno do sposobu prowadzenia programów grantowych skierowanych do młodzieży, jak i szerzej – do współpracy instytucji z tą grupą.

CZYM NIE JEST REALNA PARTYCYPACJA	CZYM JEST REALNA PARTYCYPACJA
Nie jest produkowaniem wydarzeń i projektów z nastawieniem na efekt ilościowy.	Samorząd pozostaje otwarty na liczbę i efekty projektów realizowanych przez młodzież w ramach programu grantowego. Jest również świadom, że niektóre przedsięwzięcia mogą się nie udać albo przyjąć nieco inną formę niż młodzi realizatorzy początkowo zakładali. Porażka co prawda nie jest sukcesem, ale bywa dobrą lekcją dla samych realizatorów. Dofinansowane projekty nie mogą też być formą promowania samorządu. Chodzi w nich o odpowiedź na konkretne potrzeby młodzieży lub wskazaną przez nią grupę społeczną.
Nie jest pomijaniem elementu ewaluacji programu i odtwarzaniem co roku tego samego schematu bez upewnienia się chociaż na małej próbie uczestników i uczestniczek, jak program jest odbierany przez samą młodzież.	Samorząd bierze odpowiedzialność za każdy element programu grantowego i uważnie przygląda się, czy osiąga on zamierzone cele. Zwraca także uwagę, czy niezbędne dokumenty (formularz zgłoszeniowy, regulamin itp.) są napisane w zrozumiałej, dostępnej formie. By to sprawdzić zaprasza do oceny samą młodzież.

<p>Nie jest wspieraniem głównie młodzieży, która jest już dostrzegana i doceniana przez nauczycieli i nauczycielki; która pełni już funkcje reprezentacyjne w innych ciałach przedstawicielskich dla młodych (np. w samorządzie uczniowskim czy młodzieżowej radzie).</p>	<p>Samorząd dostrzega potrzebę wspierania młodzieży z różnych środowisk. Jest świadomy wartości dotarcia i wypracowania zaufania młodzieży, która z różnych powodów jest rozczarowana czy sfrustrowana współpracą z dorosłymi albo instytucjami publicznymi.</p>
<p>Nie jest dawaniem wsparcia pomysłom dorosłych, które są zgłaszane jako grant młodzieżowy.</p>	<p>Samorząd dba o przejrzystą komunikację z instytucjami współpracującymi z młodzieżą (szkołami, świetlicami, klubami młodzieżowymi itp.) i na różnych etapach podkreśla potrzebę samodzielności młodych w zgłaszaniu pomysłów.</p>
<p>Nie jest wycofywaniem się ze wsparcia projektów, którym już przyznano finansowanie bez przedstawienia jasnego stanowiska, dlaczego podjęto taką decyzję.</p>	<p>Samorząd zachowuje żelazną konsekwencję w decyzjach o przyznaniu finansowania i nie poddaje się niczyjej presji w tej sprawie.</p>
<p>Nie jest pomijaniem wątpliwości i pytań młodzieży, która chce się dowiedzieć, dlaczego ich pomysł nie otrzymał wsparcia.</p>	<p>Jeśli twórcy i twórczynie chcą się dowiedzieć, dlaczego ich pomysł nie otrzymał dofinansowania, samorząd jest przygotowany, by dać im wyczerpującą odpowiedź i ewentualnie doradzić, jak lepiej przygotować aplikację w przyszłości.</p>

Tab. Czym NIE JEST realna partycypacji młodych

A black and white photograph of a person wearing a white lab coat, sitting at a desk and writing on a document held on a clipboard. The person is holding a pen in their right hand. The background is slightly blurred, showing what appears to be a laboratory or office setting. A large black circle is overlaid on the left side of the image, containing white text. A thin purple line extends from the bottom of the circle towards the bottom right of the page.

**Przygotowanie
programu
grantowego
dla młodzieży
od strony formalnej**

W tej części opiszemy, jakie dokumenty powinny zostać przygotowane przez samorząd, by sprawnie przeprowadzić program grantowy, a także na co zwrócić uwagę przy opracowaniu ich treści. Zaproponujemy też alternatywne formy zbierania pomysłów na młodzieżowe działania społeczne – inne niż najczęściej wybierana forma konkursu: *world café* i hackaton. W kolejnym rozdziale pokażemy polskie przykłady ciekawych programów grantowych dla młodych.

Przy opracowaniu tego rozdziału korzystaliśmy z naszego kilkuletniego doświadczenia jako operatora grantów młodzieżowych w warszawskim programie Aktywna Warszawska Młodzież. W przypadku tego programu samorząd zdecydował się na drodze konkursu wyłonić grupę lokalnych organizacji pozarządowych, współpracujących na co dzień z młodzieżą. Każdy z operatorów wziął na siebie odpowiedzialność za wszystkie zadania związane z realizacją programu grantów dla młodzieży: od rekrutacji, przez opracowanie procedury, dystrybucję środków i organizację wydarzenia podsumowującego. O szczegółach współpracy samorządu z organizacjami w ramach AWM opowiemy w dalszej części publikacji.

Natomiast teraz skupimy się na zebraniu najważniejszych organizacyjnych i merytorycznych kwestii, które naszym zdaniem warto przemyśleć przed opracowaniem dokumentów, a które będą miały wpływ na jego ostateczne założenia i długofalowe efekty programu. Pytania kierowaliśmy do samorządów.

1

Co jako samorząd chcecie osiągnąć dzięki programowi grantowemu w kontekście szerszej współpracy z młodzieżą? Czy będzie to konkurs na najciekawsze pomysły na działania lokalne czy okazja do spotkania młodych ludzi zaangażowanych społecznie i do wspólnej dyskusji o problemach społeczności, czy może jeszcze coś innego?

3

Jakich zasobów wewnątrz urzędu potrzebujecie, by sprawnie przeprowadzić nabór? Na przykład, ilu osób, do jakich zadań itp.

2

Czy chcecie w jakiś sposób profilować nabór, skupiając się na konkretnym typie działalności lokalnej, np. na pomysłach na lepsze wykorzystanie przestrzeni publicznej pod kątem potrzeb młodzieży? Czy zdecydujecie się na otwartą formułę, w której będą przyjmowane projekty na różne działania?

4

Jakie pytania mogą paść ze strony osób uczestniczących w programie? Warto opracować taką listę i zczasu przygotować odpowiedzi. Takie rozwiązanie oszczędza czas i ułatwia komunikację z uczestnikami i uczestniczkami programu.

5

Jak wypromować program i kto spośród partnerów lokalnych, ale też osób spoza społeczności może w tym wspomóc samorząd?

Najważniejsze dokumenty to:

1. Regulamin programu.
2. Formularz zgłoszeniowy.
3. Formularz sprawozdawczy (sprawozdanie).
4. Umowa z osobą reprezentującą realizatora projektu lub grupę projektową (umowa na realizację grantu). >>>

WSKAZÓWKI DOTYCZĄCE TREŚCI POSZCZEGÓLNYCH DOKUMENTÓW

Na początek uwaga ogólna – jak już wspominaliśmy, przy konstruowaniu dokumentów bardzo ważne jest zachowanie przystępności przekazu i jasności zasad. Coraz częściej mówi się w instytucjach o zaletach stosowania prostego języka – więcej o założeniach takiego sposobu komunikacji można przeczytać [tutaj](#).

1 Regulamin

Poniżej stworzyliśmy listę tego, co powinno się znaleźć w regulaminie:

- Cele programu i źródło finansowania.
- Informacja o uczestnikach; kto może wziąć udział w programie (czy są ograniczenia wiekowe, czy może się zgłosić pojedyncza osoba, a jeśli grupa, to ile minimalnie powinna liczyć osób)?
- Zasady dotyczące niepełnoletniości uczestników i uczestniczek.
- Liczba aplikacji w jednej edycji, które może zgłosić każda osoba lub grupa.
- Minimalna i maksymalna długość projektu (np. od miesiąca do pół roku).
- Informacja, gdzie można znaleźć formularz zgłoszeniowy i na jaki adres (najlepiej mailowy) je kierować.
- Informacja czy wymagane są dodatkowe dokumenty, np. lista poparcia pomysłu.
- Tryb naboru: w określonym terminie czy przez cały rok (nabór ciągły).
- Informacja o sposobie wyłaniania pomysłów, które otrzymają dofinansowanie i o osobach, które będą o tym decydować.
- Informacja o sposobie i czasie zawiadomienia osób aplikujących o przyznaniu lub nieprzyznaniu finansowania oraz o formie i czasie podania tego do publicznej wiadomości.
- Opis ewentualnego trybu odwoławczego.
- Opis procedury podpisania umowy.
- Informacja o czasie i formie przekazania środków finansowych oraz o terminie ich rozliczenia.
- Załącznik w postaci prostej tabeli kryteriów formalnych i kryteriów jakościowych (wraz z ewentualną punktacją), które powinny spełniać projekty objęte finansowaniem.
- Lista działań niekwalifikowalnych, np. działania zakładające dyskryminację jakiejś grupy lub zapisanie w budżecie wyłącznie kosztów zakupu sprzętu.

Oczywiście zależnie od potrzeb samorządu czy organizacji, która będzie realizować program w jego imieniu, regulamin może być bardziej rozbudowany i bardziej szczegółowy. Warto zadbać o moment, kiedy umowa i regulamin zostaną odczytane i omówione z grantobiorcami.

2 Formularz zgłoszeniowy

Tworząc formularz zgłoszeniowy w programie AWM od początku zakładaliśmy, że ma on być raczej rodzajem przewodnika po kwestiach, na które młodzież powinna zwrócić uwagę przy tworzeniu projektu niż klasyczną tabelą rubryk do wypełnienia. Staraliśmy się, by każdy punkt zawierał różne pytania do przemyślenia przed podjęciem decyzji o ostatecznym kształcie projektu, np.: dlaczego wasz pomysł jest ważny? Komu będzie służył wasz projekt? Skąd o tym wiecie? To ostatnie pytanie miało zachęcić młodzież do przeprowadzenia rozmów z ewentualnymi odbiorcami ich działań lub zweryfikowania w inny sposób (np. w ramach prostej diagnozy potrzeb), czy proponowane przez nich rozwiązania rzeczywiście sprawdzą się w tej społeczności.

Kolejnym ważnym dla nas założeniem było to, by wspierać pomysły zgłoszone nie przez pojedyncze osoby, ale przez grupy projektowe. Zależało nam, by przy okazji naboru docierać nie tylko do młodzieżowych liderów i liderek, ale także do grup znajomych, którzy postanowili coś razem zrobić. Dzięki temu wspierane przez nas projekty po pierwsze – miały już swój zespół, w ramach którego różne osoby mogły zająć się różnymi zadaniami i dzielić się odpowiedzialnością. Po drugie – mogliśmy w ramach programu wspierać młodzież w kształtowaniu dodatkowych umiejętności związanych z pracą w grupie. Takie rozwiązanie w postaci wpisania w wymogi programu udziału grup projektowych rekomendujemy samorządom, które planują wprowadzić granty młodzieżowe.

Ostatnia ważna sprawa, to dążenie do zmiany sposobu postrzegania dorosłych i instytucji. Na różnych etapach projektu zwracaliśmy uwagę młodzieży, że nie muszą działać wyłącznie w ramach swojej grupy rówieśniczej. Zachęcaliśmy ich, by przy okazji realizacji projektu tworzyli sieci wsparcia w postaci lokalnych sojuszników i partnerów. Zachęta do zmapowania takiej sieci osób czy instytucji, które mogą pomóc im w realizacji projektu, może być elementem formularza.

Na co jeszcze warto zwrócić uwagę przy tworzeniu formularza zgłoszeniowego:

- Przy szczegółowym opisie działania warto zaproponować kolejność kroków, by osiągnąć zamierzony cel.
- Zachęcajmy młodzież do zastanowienia się, które sprzęty czy działania muszą zostać sfinansowane, a które można zorganizować bezkosztowo, wykorzystując zasoby czy kontakty swojej grupy lub zwracając się o pomoc szkoły czy rodziców.
- Osoba, z którą zostanie podpisana umowa, nie zawsze jest tą, która będzie kontaktować się z grantodawcą w czasie realizacji projektu. Warto, by młodzież wybrała swojego reprezentanta spośród osób bezpośrednio zaangażowanych w projekt.
- Budżet i harmonogram projektu powinny być maksymalnie uproszczone (np. opis wydatku – koszt).
- W formularzu warto przewidzieć miejsce, gdzie młodzież będzie mogła opowiedzieć o tym, jak powstała ich grupa i opisać swoje motywacje do wspólnego działania.
- Można umieścić w formularzu listę kryteriów, które będą miały wpływ na decyzję o wsparciu finansowym projektu – co prawda znajdują się one w regulaminie, ale warto je przywołać również w formularzu, by ułatwić młodą pracę nad aplikacją.

3 Sprawozdanie

Podobnie jak formularz zgłoszeniowy dokument, w którym młodzież opisuje efekty swojego projektu, będzie dla nich bardziej pomocny, jeśli będzie zachęcał do ewaluacji ich pracy. Staramy się zadawać w nim m.in. pytania o okazje do rozwoju, np. co projekt dał realizatorom jako grupie, jakie dał im nowe umiejętności. Możemy też przez dobór pytań zachęcać młodzież do refleksji o społeczności czy grupie, do której był skierowany ich projekt. Warto zapytać, gdzie, na jakich etapach wystąpiły trudności i jak im się udało je przezwyciężyć? Co jako realizatorzy uznają za swój sukces i na jakiej podstawie sądzą, że osiągnęli cel albo go nie osiągnęli? Co z perspektywy zakończonego działania zrobiliby inaczej? Naszym zdaniem tego typu pytania, zachęcające do autorefleksji i autoewaluacji, pozwalają z jednej strony zebrać podstawowe informacje na temat efektów działania, z drugiej dają impuls do samorozwoju.

4 Umowa na realizację grantu

Treść tego dokumentu nie do końca podlega standaryzacji. Inne wymogi formalne i zapisy mogą być niezbędne z punktu widzenia urzędu, a inne z punktu widzenia organizacji pozarządowej.

Poniżej zebraliśmy wskazówki, które mają naszym zdaniem charakter uniwersalny:

- Kiedy się pracuje z młodzieżą, warto przygotować się na sytuację, że w trakcie działania pojawi się potrzeba zmiany niektórych założeń przedsięwzięcia. Umowa powinna jasno opisać ścieżkę postępowania w takim przypadku i zakres zmian, które dopuszcza.
- W treści dokumentu można zamieścić informację niezbędną do wystawienia faktur na grantodawcę (NIP, adres itp.).
- Dobrze jest spisać wymogi dotyczące dokumentacji fotograficznej projektu i sposobu jej przekazania oraz własności intelektualnej, która powstała dzięki wsparciu grantowemu.
- Należy określić zasady dotyczące umieszczania informacji o finansowaniu i logotypów grantodawcy np. na listach obecności, plakatach.
- Trzeba też uwzględnić zasady dotyczące ewentualnych przesunięć środków w ramach budżetu.



W jaki sposób zachęcić młodzież do udziału w programie i jego promocji przy wykorzystaniu metody world café?

W tym podrozdziale poruszymy temat konkretnej metody budowania zaangażowania młodzieży w generowanie własnych pomysłów na oddolne inicjatywy obywatelskie, która jednocześnie pozwala skutecznie wypromować program grantów młodzieżowych. Zaprezentujemy, jak krok po kroku przeprowadzić warsztaty kreatywne typu *world café*, a także opiszemy korzyści tej metody. Warsztaty *world café* to metoda, którą Fundacja Civis Polonus od dawna wykorzystuje na początku procesów partycypacyjnych z udziałem młodzieży. Z naszego punktu widzenia ma ona bardzo duży potencjał kreatywny, pozwala wstępnie rozpoznać potrzeby grupy, ale też pomaga w sieciowaniu środowisk młodzieżowych w gminie czy miejscowości.

W treści publikacji przedstawiamy przebieg i założenia tej metody w skróconej formie. Ze szczegółami metody można się zapoznać w broszurze, do której link zamieszczono w przypisie⁴.

Na czym polegają warsztaty *world café*? Młodzież pracuje w dużej, otwartej sali przy stolikach tematycznych. Tematy proponuje organizator. Mogą to być zagadnienia związane z diagnozą potrzeb młodzieży w gminie czy ze wzmocnieniem partycypacji uczniów i uczennic w szkołach. Ważne, by wybrane zagadnienia podzielić na mniejsze tematy, żeby nie były zbyt abstrakcyjne, ale też na tyle ogólne, by zachęcały do dzielenia się obserwacjami z różnych perspektyw. Poniżej proponujemy przykładową listę tematów dotyczących zagadnienia przestrzeni publicznej, jeśli samorząd chce porozmawiać z młodzieżą o tym, jak lepiej ją dostosować do potrzeb młodych ludzi.

⁴ partycypacjaobywatelska.pl/wp-content/uploads/2015/11/world_cafe_opis_narzedzia_final.pdf [dostęp: 22.06.2022].

Temat debaty: „Jakiej przestrzeni publicznej potrzebuje młodzież w naszej miejscowości?”

Tematy poszczególnych podstolików:

- Miejsca na terenie miejscowości, gdzie młodzież nie czuje się bezpiecznie.
- Brakująca infrastruktura sportowa.
- Miejsca z potencjałem, gdzie młodzież spędza czas ze znajomymi.
- Propozycje zmian przestrzeni wokół szkół w naszej miejscowości.
- Inne pomysły na spędzanie czasu przez młodzież na świeżym powietrzu.

Wybór tematów to pierwszy etap, następnie organizator zaprasza wybraną grupę młodzieży do udziału w warsztatach. Rekomendujemy, by grupa docelowa była maksymalnie szeroka, np. uczniowie i uczennice wszystkich szkół w gminie. Wtedy prosimy, by w spotkaniu uczestniczyły delegacje np. 5-7 osobowe z poszczególnych placówek.

Kiedy uczestnicy i uczestniczki są już w sali, przedstawiamy im listę tematów i prosimy o zgłoszenie chętnych do roli gospodarza każdego stolika tematycznego (tytuł gospodarzy, ile tematów). Rolą gospodarzy będzie wprowadzanie kolejnych grup do dyskusji, robienie bieżących notatek z debaty przy stoliku i przygotowanie podsumowania na forum. Gospodarze pozostają przez cały czas spotkania przy tym samym stoliku tematycznym, natomiast reszta uczestników i uczestniczek w określonym przez organizatora czasie zmienia stolik i zaczyna pracę przy kolejnym temacie. Ważne, by do organizacji wydarzenia zaangażować kilku doświadczonych animatorów czy facylitatorów (2-3 osoby), które będą czuwać nad dynamiką pracy w grupach i wspierać młodzież w dyskusji. Na koniec gospodarze stolików tematycznych przy wsparciu uczestników prezentują podsumowanie pracy nad poszczególnymi zagadnieniami. Efektem warsztatów typu world café są refleksje i obserwacje uczestników dotyczące zaproponowanego przez organizatorów zagadnienia (zmapowanie kluczowych problemów i potrzeb) oraz wstępne pomysły na rozwiązania. Te ostatnie mogą być bazą do dalszej pracy i opracowania przez młodzież bardziej szczegółowych projektów na działania oddolne.

Przykładowy przebieg warsztatów kreatywnych typu *world café*:

1. Organizatorzy i uczestnicy opracowują zasady spotkania i omawiają zadania gospodarzy stolików tematycznych oraz ich wybierają.
2. Uczestnicy i uczestniczki dzielą się na mniejsze grupy (tyle grup, ile stolików). Na pierwszym etapie każda grupa siada przy dowolnym stoliku tematycznym (jeden temat – jedna grupa). Rozpoczyna się pierwsza runda dyskusji i generowania pomysłów.
3. Po pewnym czasie (np. po 20 minutach) następuje zmiana i wszyscy poza gospodarzami przenoszą się do innych stolików. Następnie gospodarz streszcza, co powiedziała poprzednia grupa i zachęca do dalszej dyskusji.
4. Grupy analizują nowy temat, komentują obserwacje i pomysły poprzedników i zgłaszają swoje.
5. Znow po ustalonym czasie następuje kolejna runda, a grupy ponownie zmieniają stoliki aż do momentu, kiedy każda grupa zapozna się z każdym tematem.
6. Na koniec następują prezentacje efektów pracy każdego stolika, w czasie których wszyscy uczestnicy i uczestniczki mogą komentować i zadawać pytania.

Czego potrzebujemy: dużej sali, w której znajduje się tyle stołów, ile tematów zostało przewidzianych w programie spotkania; dużych kart papieru i markerów; krzeseł i flipcharta albo tablicy, oraz miejsca na catering.

Czas: 4–5 godzin



Korzyści warsztatów kreatywnych typu world café:

MAŁE KOSZTY: organizacja dużego spotkania nawet dla 100–150 osób nie generuje dużych kosztów. Głównie są to materiały biurowe, markery oraz koszty cateringu i wynagrodzenie osób animujących spotkanie.


SIECIOWANIE I INTEGRACJA: pracując w dużej grupie (np. młodzieży ze wszystkich szkół w dzielnicy), uczestnicy i uczestniczki mają szansę poznać się w ramach różnych środowisk, a także przyjrzeć się potrzebom społeczności i swoich rówieśników z wielu perspektyw.

EFEKTYWNOŚĆ PRACY: można pracować nad kilkoma tematami jednocześnie w dużej grupie i w krótkim czasie. Wnioski z debaty w formule *world café* rzadko są powierzchowne i bardzo często są dobrą bazą do wypracowania wartościowych pomysłów i rekomendacji zmian, z których może skorzystać samorząd.

ODPOWIEDNIA DYNAMIKA PRACY: w przypadku pracy z młodzieżą warto decydować się na krótkie, ale intensywne procesy. Na taki rodzaj pracy pozwala formuła warsztatów *world café*. To też świetny rodzaj rozgrzewki, której efektem jest mobilizacja i inspiracja do bardziej konkretnej i wymagającej skupienia pracy nad projektem inicjatywy oddolnej.

Przy organizowaniu warsztatów kreatywnych metodą *world café* trzeba zwrócić uwagę na wybór odpowiednich tematów do pracy przy stolikach tematycznych. Z jednej strony nie powinny one być zbyt szczegółowe i zamknięte, gdyż może to powodować szybkie wyczerpanie kreatywnych pomysłów, z drugiej strony powinny dotyczyć uczestników, ich wiedzy i doświadczeń, żeby mogli się z nimi utożsamiać. Istotna jest też przestrzeń, która zapewni swobodne przemieszczanie się osób między stolikami. Uczestnicy i uczestniczki powinni mieć też dostęp do napojów i małego poczęstunku.

Należy pamiętać, że warsztaty *world café* można wykorzystać do wstępnego rozpoznania potrzeb młodzieży. Ich głównym celem jest dzielenia się wiedzą i kreatywnymi pomysłami, a nie wypracowanie konkretnych rozwiązań czy poznanie opinii na wybrane tematy – to kolejny etap. Dlatego można je wykorzystać na przykład jako spotkanie inspiracyjne połączone z prezentacją założeń programu grantowego i zaproszeniem młodzieży do samodzielnej pracy nad pomysłami na działania oddolne.



**Hackathon
obywatelski
– co zamiast konkursu
na młodzieżowe
inicjatywy oddolne?**

Program mikrograntowy zazwyczaj ma formę otwartego konkursu na najlepsze czy najciekawsze pomysły na działania społeczne proponowane przez młodzież. Zakłada powołanie komisji, która na podstawie jawnej karty oceny decyduje, które projekty są najbardziej wartościowe i zasługują na wsparcie w ramach grantu. W przypadku formy konkursowej decyzja o składzie jury jest niezwykle ważna i warta gruntownego przemyślenia. Kto i dlaczego powinien decydować o wyborze najlepszych projektów? Jakie środowiska czy instytucje ma reprezentować komisja? W jaki sposób możliwie obiektywnie można określić, czym mają się cechować najlepsze oddolne inicjatywy młodzieżowe?

Odpowiedź na te pytania bywa wyzwaniem, zwłaszcza jeśli urząd gminy jest na etapie budowania zaufania młodzieży. Nie współpracuje jeszcze z osobami, które mogłyby być autorytetem dla tej grupy i nie zna potrzeb młodych ludzi w swojej miejscowości. W tej sytuacji warto wypracować formułę, dzięki której samorząd będzie miał szansę lepiej poznać odbiorców programu grantowego i ich oczekiwania czy wątpliwości, a młodzież będzie mogła lepiej zrozumieć założenia programu grantowego i bezpośrednio porozmawiać z osobami, które są odpowiedzialne za jego realizację. Dzięki temu urząd gminy nie wykorzystuje swojej pozycji instytucji, która siłą autorytetu decyduje o wartości pomysłów młodych mieszkańców, ale staje się samorządem, który buduje w pełni partnerską relację z młodzieżą.

Jak to zrobić? W poprzedniej części publikacji opisano formułę warsztatów kreatywnych *world café*, które są wstępem do pracy nad bardziej konkretnymi projektami na działania oddolne, w tym opracowania ich kosztów. Gotowe propozycje młodzieży oceniają pracownicy urzędu, na ile ich koszty są realne dla gminy, a jury wyłania te najciekawsze, które otrzymują dofinansowanie.

Co jednak, jeśli gmina chce przeprowadzić program grantowy w pełni partycypacyjnie, angażując młodzież nie tylko na etapie przygotowania pomysłów, ale także na etapie wyboru inicjatyw, które otrzymają grant? W tej sytuacji samorząd może zastosować formułę hackathonu obywatelskiego.

CO TO JEST HACKATHON?

Hackathon (od angielskich słów *hacking* – hakerstwo i *marathon* – maraton) to wydarzenie bardzo popularne w branży IT. W największym skrócie polega na zaproszeniu różnych specjalistów i specjalistek do wspólnego poszukiwania innowacyjnych rozwiązań konkretnych wyzwań i problemów nakreślonych przez organizatora hackathonu. W ciągu 2–3 dni nieprzerwanej pracy programiści, graficy i badacze analizują na przykład działanie jakiegoś dużego systemu operacyjnego, wyłapują błędy, opracowują sposoby na ich rozwiązanie lub różnego typu ulepszenia, a na koniec je testują i wybierają najlepsze. Po każdym etapie hackathonu drużyny (około 5 osób) dzielą się efektami swojej pracy, dyskutują o kierunkach poszukiwań, spierają się, które obserwacje mogą być kluczowe, żeby poradzić sobie z problemem.

Od kilku lat pojawiają się również hackatony obywatelskie, na których zbierają się aktywiści, eksperci, urzędnicy i mieszkańcy, by wspólnie przyjrzeć się problemom i potrzebom konkretnych grup czy przestrzeni miasta. Tego typu spotkania łączą elementy debaty w małych grupach oraz wspólnego działania, w czasie którego prototypuje się rozwiązania wybranego problemu.

Prototypowanie w skrócie:

Poprzez stworzenie tanich, prostych prototypów jesteśmy w stanie przetestować główne funkcjonalności naszego rozwiązania. Sprawdzamy, czy faktycznie odpowiada na potrzeby użytkownika. Dzięki szybkim poprawkom, które łatwo możemy wprowadzić na etapie prototypu, zaoszczędzamy czas i pieniądze na ewentualnych zmianach finalnego rozwiązania, a nawet totalnych porażkach. Szybkie prototypy pozwalają nam nie przywiązywać się do zaproponowanych rozwiązań, tylko traktować je jak początek na drodze do innowacyjnego pomysłu.⁵



⁵ designidea.pl/po-co-nam-prototypowanie/ [dostęp: 28.06.2022].

JAK MOŻE WYGLĄDAĆ MŁODZIEŻOWY HACKATHON OBYWATELSKI?⁶

Do udziału w wydarzeniu zapraszamy uczniów i uczennice szkół w gminie, specjalistów w dziedzinach, które będą omawiane w czasie hackathonu oraz pracowników urzędu, którzy będą w stanie ocenić realność pomysłów pod względem budżetu i procedur stosowanych w samorządzie.

Potrzebujemy dużej otwartej przestrzeni (sali choć przy dobrej pogodzie można wykorzystać np. plac czy park), w której uczestnicy mogą swobodnie się poruszać i stołów oraz krzeseł do pracy. Warto zorganizować dodatkowe mniejsze sale, gdzie będzie catering oraz miejsca z kanapami, gdzie można odpocząć.

W wydarzeniu może uczestniczyć nawet 100 osób, dlatego ważne, by pomyśleć o opiekunach, których zadaniem będzie zadbanie o organizację i komfort osób biorących w nich udział. Warto zaprosić też ekspertów i ekspertki od wybranych przez organizatora tematów spotkania, którzy będą na bieżąco wspierać młodzież w przygotowywaniu prototypów i inspirować ją w czasie tworzenia pomysłów na rozwiązania.

Jakim zagadnieniom można przyrzeć się w ramach hackathonu młodzieżowego? Na liście muszą pojawić się takie obszary i problemy, na które może odpowiedzieć gmina w ramach swoich zasobów organizacyjnych i finansowych. Omawiając poszczególne zagadnienia należy na bieżąco wskazywać, które przykładowe problemy są w kompetencjach urzędu, a które nie.

Na etapie promocji wydarzenia powinna zostać przedstawiona uczestnikom lista zagadnień, by mogli przemyśleć, w opracowaniu których tematów chcą uczestniczyć. Można poprosić nauczycielki o przedyskutowanie zaproponowanych tematów z uczniami i uczennicami na przykład w czasie lekcji wychowawczych. To ważne, by rzeczywiście stworzyć przestrzeń na ich przeanalizowanie i podjęcie przez uczestników świadomej decyzji, nad jakim obszarem chcą się pochylić. Rozwiązaniem ułatwiającym organizację wydarzenia jest przygotowanie ankiety online, za pomocą której uczestnicy wybiorą 2–3 obszary, które preferują.

⁶ www.europarl.europa.eu/poland/pl/strona_glowna/aktualnosci/news/2021/hackathon-obywatelski-m-odzie-zmienia-europ-.html [dostęp: 28.06.2022].

Przykładowa lista inspirujących tematów, nad którymi można pracować w czasie hackathonu:

OFERTA CZASU WOLNEGO – jakich miejsc w przestrzeni miasta lub wsi potrzebuje młodzież, by w atrakcyjny sposób spędzić wolny czas? Jakich zajęć potrzebuje i kiedy mogłyby się odbywać? W jakich dziedzinach młodzież chciałaby się rozwijać?

PRZESTRZENIE ZIELONE – jak udoskonalić istniejące parki i skwery, by lepiej odpowiadały potrzebom młodzieży? Jak powinny wyglądać, gdzie najbardziej ich brakuje?

DOBROSTAN MŁODYCH – jakie są najważniejsze problemy wpływające na nastrój i stan psychiczny młodzieży w gminie, z czego wynikają, za pomocą jakich działań można na nie odpowiedzieć? Jakie grupy w środowisku młodzieży mogą czuć się wykluczone i z jakiego powodu? Jakie działania mogą temu zaradzić?

KLIMAT I OCHRONA ŚRODOWISKA – w jaki sposób można odpowiedzieć na zmiany klimatyczne, zmieniając codzienne nawyki młodzieży? Jakie braki w obszarze dbania o środowisko młodzież widzi po stronie gminy, instytucji czy w ogóle dorosłych? Jakie rozwiązania mogą być odpowiedzią na te problemy?

Do każdego z wymienionych zagadnień warto przygotować listę pytań, które uczestnicy i uczestniczki powinni sobie zadać w czasie pracy w mniejszych grupach według schematu:

1. Jaki jest stan obecny?
2. Jakie są mankamenty obecnie stosowanych rozwiązań?
3. Jakie młodzież ma potrzeby związane z danym obszarem?
Na które udało się do tej pory odpowiedzieć? Na które nie?
Z czego to wynika? Tutaj może pojawić się odpowiedź ekspertów i urzędników.
4. Jakie są wnioski z tej analizy?
5. Które z analizowanych tematów są najciekawsze dla grupy?
Grupa wybierze jeden, dla którego będzie opracowywać rozwiązania.

Przykładowe pytania, które mogą pomóc w analizie obszaru oferta czasu wolnego:

Jaka jest obecna oferta dla młodzieży? Jakie zajęcia są dostępne i dla kogo, w jakich godzinach? Jakie są bariery uczestnictwa i z czego wynikają? Jakich zajęć i działań brakuje albo których młodzież potrzebuje więcej, by się rozwijać? Z czego to wynika? Jaki typ i jaka tematyka zajęć jest najbardziej potrzebna (odpowiada na potrzeby wielu osób)?

Przykładowy przebieg hackathonu przedstawiamy poniżej. Ważne, by po fazie 4., 5., 7. i na koniec spotkania zadbać o przestrzeń prezentacji efektów dotychczasowej pracy oraz dyskusji na forum, w której mogą wziąć udział wszyscy uczestnicy i uczestniczki spotkania.

FAZA 1: prezentacja założeń wydarzenia, opis zasad i poszczególnych etapów, przedstawienie ekspertów i pracowników urzędu.

FAZA 2: przypomnienie zagadnień, którymi będą się zajmować uczestnicy hackathonu. Wskazanie, które problemy są w kompetencjach gminy, a które poza jej wpływem; odpowiedź na ewentualne pytania.

FAZA 3: podział na zespoły projektowe (maksymalnie 5–6 osobowe) i przeniesienie się uczestników do wybranego przez nich miejsca, gdzie będą pracować nad swoim zagadnieniem. Przydzielenie ekspertów i ekspertek do drużyn zajmujących się tym samym tematem.

UWAGA: w tej fazie warto przywołać wyniki ankiety, w której uczestnicy przed hackatonem mogli zdecydować, które tematy są dla nich najbardziej interesujące. Ankieta jest też wskazówką, którzy eksperci powinni pojawić się na wydarzeniu jako wsparcie merytoryczne.

Faza 4: analiza i praca nad wybranymi przez siebie problemami. Na koniec trzeba wybrać jeden, na którym skupi się cała uwaga.

PREZENTACJA NA FORUM

FAZA 5: szukanie pomysłów na rozwiązania wybranego przez siebie problemu czy zagadnienia. Na początku na zasadzie burzy mózgów. W czasie dyskusji wybiera się (np. na drodze głosowania), które rozwiązanie jest najbardziej wartościowe i uzasadnia dlaczego.

PREZENTACJA NA FORUM i ewentualne uwagi innych grup

FAZA 6: praca grupowa nad szczegółami rozwiązań i tworzenie prototypu. Ważne, by wyobrazić sobie pomysł na działanie w każdym detalu: miejsca, czasu, przebiegu, uczestników oraz niezbędnych zasobów (osób, sprzętu). Uczestnicy i uczestniczki zastanawiają się też, które działania przy realizacji tego pomysłu mogą wykonać sami, a do których potrzebują samorządu, ekspertów i innych partnerów. Przy wsparciu urzędników grupy dopracowują swój pomysł pod kątem budżetu i procedur.

FAZA 7: przygotowywanie demonstracji pomysłu pozostałym w najbardziej zrozumiały i przejrzysty sposób, np. za pomocą prezentacji, scenki, prototypu z dostępnych przedmiotów itp.

PREZENTACJA NA FORUM: grupy prezentują swoje pomysły na forum i otrzymują informację zwrotną.

FAZA 8: wykorzystanie uwag – grupy udoskonalają swoje prototypy zgodnie z zaproponowanymi zmianami i ulepszeniami.

OSTATNIA PREZENTACJA NA FORUM: komentarz ze strony gminy i ekspertów, które pomysły z ich perspektywy warto wdrożyć oraz rekomendacje dotyczące realności propozycji pod względem kosztów.

FAZA 9: głosowanie – po przedyskutowaniu możliwości wdrożenia pomysłów następuje głosowanie, które pozwoli młodzieży wybrać najbardziej wartościowe pomysły na działania oddolne. Podsumowanie i zakończenie spotkania.

Jak widać na podstawie opisanego wyżej schematu hackathon łączy w sobie kilka funkcji wspierających partycypację:


- Diagnozę potrzeb młodzieży.
- Ocenę stanu obecnego elementów przestrzeni publicznej i działań skierowanych do tej grupy w gminie.
- Możliwość spotkania ze specjalistami i specjalistkami i nabycie wiedzy, dzięki której młodzi mogą zaproponować lepsze rozwiązania.
- Wygenerowanie pomysłów na działania.
- Znalezienie zasobów organizacyjnych i finansowych w gminie na realizację zgłoszonych pomysłów.

PLUSY I MINUSY

Minusem hackathonów jest to, że długo trwają – od 2 do 3 dni. Co więcej w branży IT to praca nieprzerwana, nawet nocą! Oczywiście nie zachęcamy samorządów, by stosowały się do tej wersji i w ramach organizowania nocnych atrakcji dla uczestników hackathonu proponowały młodzieży kino w urzędzie. Choć hackathon obywatelski wymaga dużego wysiłku, pozwala połączyć kilka ważnych aspektów budowania partycypacji młodych.

MATERIAŁY I KOSZTY

Oprócz sali, kosztów cateringu i obsługi (moderatora, opiekunów organizacyjnych), należy założyć również koszt udziału ekspertów i materiałów takich jak papier do flipchartów, markery, kredki itp. Do wykonania prototypów młodzież może użyć niepotrzebnych przedmiotów biurowych z urzędu. Ta część wydarzenia nie powinna generować dodatkowych kosztów.



**Jaką rolę i zadania
mogą mieć organizacje
pozarządowe
w młodzieżowych
programach grantowych?**



W długofalowej polityce młodzieżowej bardzo ważne jest uwzględnienie nie tylko potrzeb i partycypacji młodzieży, ale także budowanie lokalnego partnerstwa dla tej grupy. Naturalnym partnerem samorządu w ramach współpracy z młodzieżą są szkoły, ale ogromny potencjał w tym obszarze mają również lokalne organizacje pozarządowe.

Jako Fundacja Civis Polonus uczestniczymy w wielu projektach, których celem jest upodmiotowienie młodzieży w roli obywateli i ważnych partnerów w refleksji na temat otaczającej nas rzeczywistości. Bardzo ważne są dla nas rady młodzieżowe i samorządy uczniowskie, które są laboratorium czy przedsiwionkiem demokracji dla nastolatków. W tej części publikacji opowiemy – z perspektywy długoletniego partnera samorządów, w jakich obszarach związanych z realizacją programu grantowego dla młodzieży organizacje pozarządowe mogą być wsparciem dla gminy.

DZIAŁANIA EDUKACYJNE W PROGRAMACH MŁODZIEŻOWYCH

Działalność pozarządowa daje duże pole do eksperymentowania, sprawdzania wielu rozwiązań i bieżącego ulepszania metod pracy w reakcji na sugestie grup, z którymi pracuje organizacja. To ogromnie ważny zasób w obszarze edukacji. Stała współpraca ze społecznością i możliwość prowadzenia procesów edukacyjnych w oparciu o relacje pozwala wypracować narzędzia, które są w pełni dopasowane do grupy i działania.

Lokalne organizacje pozarządowe, które kierują swoje projekty do młodzieży bardzo często mają też doświadczenie w pracy z bardzo konkretnymi społecznościami (np. zagrożonymi wykluczeniem), znają specyfikę konkretnych ulic i podwórek. Często w pracy wykorzystują też metody animacyjne, które są oparte na dużej samodzielności uczestników i uczestniczek.



W ramach współpracy z samorządem organizacje pozarządowe mogą wziąć odpowiedzialność za różne typy działań skierowanych do młodzieży uczestniczącej w programie grantowym:

1 INTEGRACJA I SIECIOWANIE

To kluczowy element budowania długotrwałej relacji uczestnikami i uczestniczkami, a także dbania o relacje wewnątrz grupy. Każda organizacja ma swoje preferencje co do konkretnych narzędzi, które służą tym dwóm celom. Warto pamiętać o integracji i sieciowaniu przy wdrażaniu programu grantowego, zwłaszcza na początku. Młodzież to grupa, która potrzebuje poczucia bezpieczeństwa i przestrzeni na odnalezienie się w nowej sytuacji.

2 ANIMACJA I FACYLITACJA

Oba zadania, choć różnią się na poziomie metod i roli prowadzących, zakładają obecność w czasie spotkań osób, które przy pomocy profesjonalnych narzędzi wspierają grupy w pracy kreatywnej i dyskusji. Samorząd może korzystać ze wsparcia organizacji pozarządowych w tym obszarze np. na etapie diagnozowania potrzeb społeczności, generowania pomysłów i rozwiązań czy ewaluacji. Tutaj dużym atutem może być doświadczenie organizacji w bezpośredniej pracy z młodzieżą z konkretnej społeczności.

3 MENTORING I TUTORING

To kolejny typ działań wspierających grupy i indywidualne osoby w pracy, tym razem już na etapie realizacji pomysłów. W przypadku mentoringu dorosły jest osobą, z którą młodzież może przegadać bieżące problemy związane z projektem, znaleźć rozwiązania konfliktów w grupie, a także dowiedzieć się, jak lepiej zarządzać pracą. Tutoring to z kolei, zależnie od podejścia, typ wsparcia, w którym pracownicy i pracowniczki organizacji pozarządowej mogą podzielić się z grupą młodzieżową swoim eksperckim doświadczeniem lub wiedzą, dzięki czemu młodzi realizatorzy inicjatywy mają szansę udoskonalić swój pomysł, lepiej dobrać narzędzia czy działania i bardziej świadomie odpowiedzieć na bardzo konkretne potrzeby.

4 WARSZTATY EKSPERCKIE

Poza mentoringiem i tutoringiem organizacje pozarządowe mogą zająć się przygotowaniem i realizacją konkretnego działania edukacyjnego dla większych grup, w celu podniesienia poziomu wiedzy młodzieży na wybrany temat związany z oddolnymi inicjatywami (np. wiedza na temat podłoża i rozwiązań konkretnego problemu w danej społeczności). Dzięki warsztatom młodzież może nabyć też niezbędne umiejętności pomocne przy działaniach społecznych, np. zarządzanie budżetem czy promocję.

PLUSY PRZYJĘCIA ROLI PEŁNEGO OPERATORA GRANTÓW MŁODZIEŻOWYCH PRZEZ ORGANIZACJE POZARZĄDOWE

Realizacja programu grantowego dla młodzieży wymaga bardzo wielu złożonych działań, dzięki którym młodzi mieszkańcy i mieszkanki nie tylko realizują swoje pomysły, ale także uczą się aktywizmu społecznego, świadomego prowadzenia inicjatyw społecznych i pracy w grupie. Przy mnogości zadań samorządu trudno jest wygospodarować przestrzeń i czas, który pozwoli w sposób uważny zadbać o każdy z wyżej wymienionych elementów. Dlatego warto rozważyć powierzenie całości lub części zadań związanych z wdrożeniem programu grantów młodzieżowych lokalnej organizacji pozarządowej doświadczonej w pracy z tą grupą docelową. Takie rozwiązanie jest stosowane m.in. w Warszawie czy w Poznaniu. W przypadku wieloletniego programu Aktywna Warszawska Młodzież samorząd wybiera organizacje pozarządowe w otwartym konkursie, a te przejmują wszystkie zadania operatora grantów. O zasadach programu opowiemy bardziej szczegółowo w kolejnym rozdziale.

Korzyści przejęcia przez organizacje pozarządowe roli operatorów programu grantowego dla młodzieży:

- Możliwość wygenerowania przez młodzież pomysłów z bardzo wielu różnych dziedzin w oparciu o specyfikę działalności organizacji pozarządowej, np. organizacja zajmująca się sztuką i prowadząca działania edukacyjne dla młodzieży może inspirować uczestników i uczestniczki programu do innych działań niż ta zajmująca się tematyką ekologiczną.
- Przejęcie obowiązków dokumentacyjnych i administracyjnych: organizacje pozarządowe, jeśli działają profesjonalnie, mają doświadczenie w zarządzaniu projektami pod względem finansowym i prawnym. Wzięcie pod opiekę programu grantowego, który wymaga skrupulatności przy zbieraniu drobiazgowej dokumentacji finansowej towarzyszącej każdemu działaniu młodzieżowemu, nie powinno być dużym wyzwaniem, zwłaszcza że znając specyfikę pracy z młodymi osobami, organizacje mogą bardziej skutecznie wspierać je w tej części przedsięwzięcia.
- Ułatwienie w dotarciu do grupy docelowej na etapie rekrutacji dzięki szerokiej, wypracowanej przez lata sieci kontaktów w społeczności.
- Znajomość i dostęp do potencjalnych sojuszników wśród mieszkańców (np. lokalny sklep, kawiarnia, siłownia), którzy mogą na różne sposoby wspierać inicjatywy młodzieżowe, np. użyczając bezpłatnie przestrzeni, sprzęt czy dzieląc się swoimi zasobami, np. farbą malarską czy produktami na niewielki poczęstunek.

**Dobre praktyki
– przykłady wybranych
programów grantowych
dla młodych w Polsce**



W tym rozdziale opiszemy cztery przykłady gminnych programów grantowych dla młodzieży z różnych miast w Polsce: Mrągowo, Dąbrowy Górniczej, Poznania i Warszawy. Staraliśmy się dobrać je tak, by zachować różnorodność kontekstu i specyfikę mniejszych i większych gmin. Przykłady różnią się też zakresem odpowiedzialności organizacji pozarządowych jako partnerów lub operatorów programów.

Prezentowane programy grantowe wyróżniliśmy z kilku powodów:

- Zawierają ciekawe elementy edukacyjne i wsparcie w formie doradztwa, z którego młodzież mogła skorzystać już na etapie składania grantu.
- Część z nich włączyła w decydowanie o wyborze inicjatyw młodzieżowe rady.
- W przypadku niektórych przykładów samorząd zdecydował się na partycypacyjne wypracowanie zasad programu.
- Wszystkie włączają do programu co najmniej jednego partnera lokalnego (np. szkołę czy organizację pozarządową).

FUNDUSZ INICJATYW MŁODZIEŻOWYCH W MRĄGOWIE

Wiek grantobiorców: 15–25 lat

Najważniejsze cele programu:

1. Poszerzenie przestrzeni współpracy między młodzieżą i dorosłymi.
2. Rozwój potencjału, kreatywności i odpowiedzialności młodzieży w pełnieniu ważnej roli w życiu publicznym miasta i tworzeniu jego kapitału na przyszłość.

Operator: organizacja pozarządowa

Pochodzenie środków: samorząd województwa warmińsko-mazurskiego i miasto Mrągowo

Najważniejsze zasady:

1. Pomysły można zgłaszać w ściśle określonym czasie (czerwiec).
2. Stała kwota grantu: 1400 zł.
3. Zespół projektowy powinien składać się z lidera i 3 osób wspierających.

Dodatkowe działania edukacyjne:

- Formy wsparcia dla młodzieży: opiekun inicjatywy z Fundacji „ALE” wspomagający młodzież
- Sieciowanie: dwa publiczne spotkania mające na celu utworzenie koalicji młodzieżowej oraz promocję i prezentację dotychczasowych działań w ramach funduszu i zespołów projektowych

Link: Fundusz Inicjatyw Młodzieżowych – ale Fundacja

FUNDUSZ INICJATYW MŁODZIEŻOWYCH W DĄBROWIE GÓRNICZEJ

Wiek grantobiorców: 13–26 lat

Najważniejsze cele programu:

1. Aktywizacja i zwiększenie udziału młodych ludzi w decydowaniu o kierunkach rozwoju miasta.
2. Zwiększenie zaangażowania młodzieży w rozwój społeczeństwa obywatelskiego na poziomie miasta.

Operator: urząd miasta **Pochodzenie środków:** miasto Dąbrowa Górnicza

Najważniejsze zasady:

1. Projekty mogą być realizowane przez kilka miesięcy (od marca do października).
2. Dofinansowanie wynosi maksymalnie 5000 zł.
3. Projekty muszą zostać zrealizowane i rozliczone w ciągu jednego roku budżetowego.
4. Zespół projektowy w przypadku mniejszych grantów liczy od 1 do 5 osób, w przypadku grantów ogólnomiejskich od 3 do 10 osób.
5. Pomysły można zgłaszać w ściśle określonym czasie (październik).

Dodatkowe działania edukacyjne:

- Formy wsparcia dla młodzieży: doradztwo Centrum Aktywności Obywatelskiej lub Wydziału Oświaty Urzędu Miejskiego już na etapie składania pomysłu na grant i późniejsze wsparcie w realizacji
- Forma promocji: akcja edukacyjno-informacyjna, za którą jest odpowiedzialna Młodzieżowa Rada Miasta Dąbrowa Górnicza przy wsparciu samorządu i organizacji pozarządowych

Dodatkowe informacje:

Założenia programu zostały wypracowane przez urząd miejski na drodze konsultacji i warsztatów z młodzieżową radą miasta i aktywistami i aktywistkami reprezentującymi środowiska młodzieżowe. Oceny grantów dokonują między innymi członkowie młodzieżowej rady miasta.

Link: Fundusz Inicjatyw Młodzieżowych - (dg.pl)

FUNDUSZ SAMORZĄDÓW UCZNIOWSKICH W POZNANIU

Wiek grantobiorców: uczniowie i uczennice szkół ponadpodstawowych

Najważniejsze cele programu:

1. Wsparcie działań młodych osób zaangażowanych w rozwój swojej szkoły i w życie miasta.
2. Rozwój zainteresowań naukowych i talentów uczniów.

Operator: urząd miasta **Pochodzenie środków:** Urząd Miasta Poznania

Najważniejsze zasady:

1. Z dofinansowania mogą skorzystać członkowie i członkinie samorządów uczniowskich w szkołach prowadzonych przez samorząd.
2. Zarząd samorządu uczniowskiego wypełnia formularz wniosku, który następnie jest podpisywany przez dyrektora szkoły.
3. Projekty mogą być realizowane przez kilka miesięcy (marzec–październik).
4. Pomysły można zgłaszać w ściśle określonym czasie (początek roku).

Dodatkowe działania edukacyjne:

- Formy wsparcia dla młodzieży: doradztwo realizowane przez opiekunów samorządów uczniowskich i wsparcie merytoryczne Wydziału Rozwoju Miasta i Współpracy Międzynarodowej

Warsztaty: dotyczące tworzenia projektów oraz współpracy w zespole

Dodatkowe informacje:

W obradach komisji konkursowej uczestniczą członkowie i członkinie Młodzieżowej Rady Miasta Poznania jako obserwatorzy i doradcy, bez prawa do przyznawania punktów i do głosowania.

Link: Miasto wspiera projekty młodzieżowe - Aktualności - Studia | Poznan.pl (www.poznan.pl)

Filmy promujące II edycję FSU

www.youtube.com/watch?v=R9G47Vkk7yM&list=PLmtewc6Mp4b5ZbomTF-3-l26qS-YYa_zKd&index=15

www.youtube.com/watch?v=TZ-uWgmceNI&list=PLmtewc6Mp4b5ZbomTF-3-l26qS-YYa_zKd&index=16

Film promujący III edycję FSU

www.youtube.com/watch?v=n17HE-bnfAs&list=PLmtewc6Mp4b5ZbomTF-3-l26qS-YYa_zKd&index=9

Filmy promujące IV edycję FSU

www.youtube.com/watch?v=1tllsnHtMX4&list=PLmtewc6Mp4b5ZbomTF-3-l26qS-YYa_zKd

www.youtube.com/watch?v=GCHDVHG7xB8&list=PLmtewc6Mp4b5ZbomTF-3-l26qS-YYa_zKd&index=2

AKTYWNA WARSZAWSKA MŁODZIEŻ W WARSZAWIE

Wiek grantobiorców: uczniowie i uczennice klas 7–8 szkół podstawowych oraz szkół ponadpodstawowych

Najważniejsze cele programu:

Wsparcie oddolnych działań warszawskiej młodzieży, szczególnie tych o charakterze społecznym i obywatelskim.

Operator: kilka organizacji pozarządowych

Pochodzenie środków: m.st. Warszawa

Najważniejsze zasady:

1. Nabór wniosków jest ciągły lub w wyznaczonych miesiącach (zależnie od operatora).
2. Wysokość dofinansowania to maksymalnie 3500 zł.
3. O grant mogą się ubiegać tylko zespoły projektowe liczące minimum 3 osoby.
4. Niektórzy operatorzy decydują się na profilowanie pomysłów zgłaszanych w programie, np. kryzys klimatyczny czy potrzeby mniejszości.

Dodatkowe działania edukacyjne:

- Formy wsparcia dla młodzieży: doradztwo i wsparcie merytoryczne dla każdego zespołu projektowego realizowane przez pracowników organizacji pozarządowych

Warsztaty: dotyczące tworzenia projektów, współpracy w zespole, konstruowania budżetu i budowania sojuszników projektów młodzieżowych w społeczności lokalnej


Dodatkowe informacje:

Pomysły można zgłaszać za pomocą formularza lub w formie krótkiego filmu.

Link: Minigranty Młodzieżowe - Sąsiedzka (um.warszawa.pl)

Dokumenty do pobrania (regulamin, wnioski i sprawozdanie):

civispolonus.org.pl/projekt/aktywna-warszawska-mlodziej-oddolne-inicjatywy-spoleczne-i-obywatelskie-2/



**Inspiracje
– przykłady ciekawych
oddolnych inicjatyw
młodzieżowych
realizowanych
z grantów gminnych**

W ostatnim rozdziale zebraliśmy kilka interesujących przykładów oddolnych inicjatyw zrealizowanych przez młodzież w ramach różnych programów grantowych w Polsce. Pierwsza część to działania młodych dla młodych – młodzież dzięki grantowi zaspokaja ważną potrzebę swoich rówieśników. Kolejne to projekty skierowane do różnych grup w społeczności lokalnej – młodzież obserwuje rzeczywistość wokół i tworzy własne propozycje rozwiązań.

INSPIRACJE: MŁODZI DLA MŁODYCH

Gdzie: liceum przy Instytucie Głuchoniemych im. Jakuba Falkowskiego w Warszawie

Tytuł projektu: MatemaMigacz

Grupa docelowa: młodzież niesłysząca i niedosłysząca

Krótki opis projektu:

Opracowanie materiałów do nauki matematyki w polskim języku migowym w formie filmów i serii postów na FB z ciekawostkami dotyczącymi matematyki oraz informacjami o wydarzeniach związanych z matematyką w Warszawie. Realizatorzy i realizatorki przy wsparciu doświadczonych ekspertów przygotowali także płyty z tłumaczeniem słownika matematycznego w PJM oraz filmiki „Jak realizować lekcję matematyki w PJM”.

Program grantowy: Aktywna Warszawska Młodzież (Fundacja Civis Polonus)



Gdzie: Zespół Szkół im. Piotra Wysockiego w Warszawie

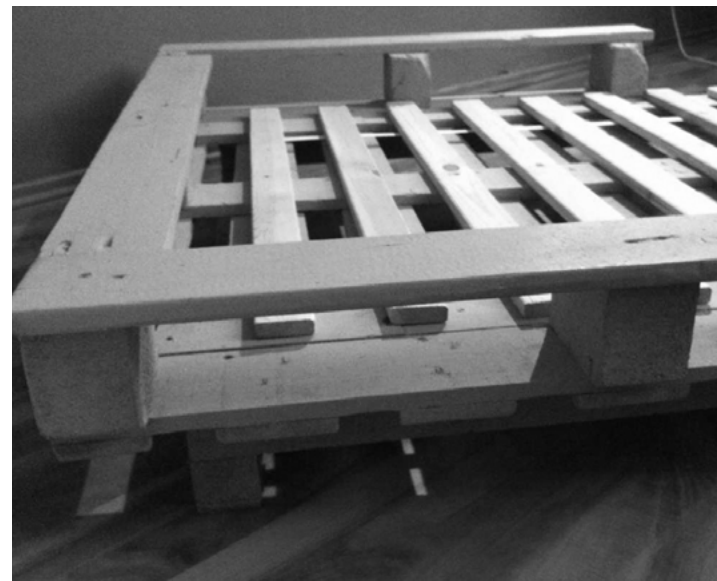
Tytuł projektu: Projekt Paleta

Grupa docelowa: uczniowie i uczennice zespołu szkół

Krótki opis projektu:

Celem projektu było rozwiązanie ważnego dla uczniów problemu infrastrukturalnego – braku miejsc siedzących w korytarzach ich szkoły. Uczniowie samodzielnie zbudowali meble z palet i zagospodarowali wybraną przez siebie przestrzeń na miejsce do odpoczynku i integracji. Problem braku miejsc dla uczniów na korytarzach był wielokrotnie zgłaszany samorządowi uczniowskiemu.

Program grantowy: Aktywna Warszawska Młodzież (Fundacja Civis Polonus)



Gdzie: Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 4 w Poznaniu

Tytuł projektu: Rajska Wyspa

Grupa docelowa: uczniowie i uczennice liceum

Krótki opis projektu:

Zaprojektowanie i stworzenie na terenie szkoły kącika relaksu, który został wyposażony w rośliny oczyszczające powietrze.

Program grantowy: Fundusz Samorządów Uczniowskich

Gdzie: Dąbrowa Górnicza (oddolna grupa aktywistów i aktywistek „Młoda Dąbrowa”)

Tytuł projektu: Akademia Młodego Aktywisty

Grupa docelowa: młodzież w różnym wieku

Krótki opis projektu:

Cykl szkoleń z aktywności społecznej prowadzonych przez młodzież dla młodzieży. Dzięki temu uczestnicy i uczestniczki mogli sami podjąć oddolne inicjatywy przy wsparciu kolegów i koleżanek.

Program grantowy: Fundusz Inicjatyw Młodzieżowych



MŁODZI DLA SPOŁECZNOŚCI

Gdzie: I Społeczne Liceum i Gimnazjum nr 20 w Warszawie

Tytuł projektu: Nagłaśniamy rzeczywistość

Grupa docelowa: młodzież i seniorzy

Krótki opis projektu:

Inicjatorzy i inicjatorki zdecydowali się zaangażować seniorów, aby wspólnie muzykować. Efektem tego działania była nagrana płyta. W ramach projektu młodzież zorganizowała też serię spotkań wspólnego muzykowania w lokalnej kawiarni, w którym wzięli udział młodzi i starsi mieszkańcy dzielnicy.

Program grantowy: Aktywna Warszawska Młodzież (Fundacja Civis Polonus)

Gdzie: Warszawa

Tytuł projektu: Otwórz się

Grupa docelowa: młodzież gimnazjalna

Krótki opis projektu:

Grupa uczniów chciała zwrócić uwagę na brak uśmiechu i otwartości na ulicach Warszawy. Przeprowadziła sondę uliczną, której wyniki tylko potwierdziły pierwotne przypuszczenia. Projekt "Otwórz się" to cykl warsztatów z emisji głosu i komunikacji interpersonalnej, zajęcia teatralne, wokalne, coachingowe. Celem projektu była integracja młodzieży gimnazjalnej oraz poszerzenie jej kompetencji społecznych.

Program grantowy: Aktywna Warszawska Młodzież (Stowarzyszenie Z Siedzibą w Warszawie)



Gdzie: Dolnośląska Izba Rzemieślnicza we Wrocławiu

Tytuł projektu: Pieczemy Lepszy Chleb

Grupa docelowa: społeczność lokalna

Krótki opis projektu:

Młodzież zainspirowała domowników 5. różnych rodzin do wspólnego pieczenia chleba. Intencją projektu było zwrócenie uwagi na relacje rodzinne oraz zadbanie o kontakty w małych sąsiedzkich społecznościach.

Program grantowy: Mikrogranty młodzieżowe (Wrocław)

Ekspertki radzą: nie ma lepszego sposobu na nauczenie się samodzielnego działania niż realizacja własnego projektu



Iwona Matuszczak-Szulc: Dyrektorka Wydziału Rozwoju Miasta i Współpracy Międzynarodowej Urzędu Miasta Poznania. Jest odpowiedzialna za proces uaktualniania i monitorowania Strategii Rozwoju Miasta Poznania. Koordynuje prace związane z ratingiem miasta Poznania i analizami statystycznymi dotyczącymi rozwoju miasta. Współpracuje ze środowiskiem akademickim, partnerami zagranicznymi oraz instytucjami krajowymi, a także organizacjami pozarządowymi. Pomysłodawczyni Forum Rozwoju Miast. Współtwórczyni i była wykładowczyni studiów podyplomowych Lider zmian w zarządzaniu miastem Uniwersytetu Humanistycznospołecznego SWPS w Poznaniu.



Anna Wawdysz: Zastępczyni Dyrektorki Wydziału Rozwoju Miasta i Współpracy Międzynarodowej Urzędu Miasta Poznania, Pełnomocniczka Prezydenta Miasta Poznania ds. młodzieży i współpracy akademickiej. Zajmuje się współpracą z uczelniami, m.in. w zakresie promocji Poznania jako ośrodka akademickiego, programów dla młodych talentów i projektów podnoszenia jakości kształcenia. Realizuje inicjatywy na rzecz młodzieży i odpowiada za współpracę Miasta z organizacjami młodzieżowymi, w tym Młodzieżową Radą Miasta Poznania.

Fundacja Civis Polonus: Od kiedy samorząd w Poznaniu prowadzi Fundusz Samorządów Uczniowskich i jaka jest jego geneza?

Iwona Matuszczak-Szulc, Anna Wawdysz: Zarówno Fundusz, jak i inne ciekawe inicjatywy kierowane do młodzieży, mają swoje źródło w potrzebach zgłaszanych przez Młodzieżową Radę Miasta Poznania. Rada bardzo zaktywizowała się ponad 5 lat temu. To była niesamowita młodzież. Tak się złożyło, że w tej ówczesnej kadencji udało się w radzie zebrać osoby, które nadawały na tej samej fali, ale też takie, którym udało się wypracować metodyczny sposób działania, wdrożyć różne ważne innowacyjne rozwiązania, w tym Fundusz Samorządów Uczniowskich, który działa od 2018 roku. Był akurat rok wyborczy i młodzież starała się wtedy rozmawiać ze wszystkimi radnymi Rady Miasta, z każdym ruchem politycznym, aby zrealizować swoje cele. Jednocześnie pozostali neutralni, >>>

potrafili się porozumieć ze wszystkimi. Przez kolejne lata krok po kroku wdrażali swój plan i prowadzili bardzo dobre merytorycznie obrady. W wyniku dyskusji o potrzebach młodzieży powstał pomysł funduszu grantowego dla samorządów uczniowskich. Początkowo w ramach grantu można było otrzymać 700 zł, teraz to kwota 2000 zł. W ostatnich edycjach uczniowie i uczennice składają około 30–40 aplikacji. W tym roku realizujemy 5. edycję konkursu. Ten program jest już na tyle dopracowany w szczegółach, że cały konkurs przebiega bardzo sprawnie.

Młodzieżowa rada cały czas aktywnie angażuje się w jego promocję. W tym samym roku, w którym powstał Fundusz, zapadła także decyzja, aby wsparcie organizacyjne MRMP zapewniał nasz wydział, czyli Wydział Rozwoju Miasta i Współpracy Międzynarodowej. Skorzystaliśmy wtedy bardzo mocno z wieloletniego doświadczenia współpracy ze studentami, dzięki któremu wypracowaliśmy wiele dobrych praktyk i podejście, które sprawdziło się następnie we współpracy z MRMP.

FCP: Dlaczego wsparcie w postaci grantów jest tak istotne dla młodzieży?

I.M-S., A.W.: Można zauważyć, że w wielu miastach mówi się o działaniach dla „dzieci i młodzieży”, zupełnie nie rozgraniczając tych dwóch grup, które przecież mają zupełnie inne potrzeby. Dzieci i młodzież to, według postrzegania wielu gmin, grupa od przedszkola do w zasadzie trzydziestki. Ale przecież nastolatki to osoby, które należy bardzo wyraźnie wyodrębnić i na poziomie komunikacji, i na poziomie form współpracy proponowanych przez samorząd. Wracając do pytania, naszym zdaniem samorządy realizują jeszcze za mało działań kierowanych stricte do młodzieży. Patrząc na liczbę wydarzeń dla seniorów, dla dzieci żłobkowych, przedszkolnych i dla uczniów podstawówek, widać, że nastolatki są „niezaopiekowane”. Ich potrzeby rzadko są też zdiagnozowane. A to jest niezwykle ważna grupa, bo w tym wieku podejmuje się życiowe decyzje. Przechodząc z podstawówki do szkoły ponadpodstawowej wybiera się profil, co potem rzutuje na kierunek studiów czy ścieżkę zawodową. To też moment, kiedy pojawia się kwestia pozostania bądź nie w miejscowości urodzenia. Wszystko to determinuje szereg późniejszych wyborów na poziomie sposobu życia, wartości itp. Należy więc powiedzieć, że zwrócenie szczególnej uwagi na młodzież, zadbanie o działania skierowane tylko do nich – z punktu widzenia samorządu i lokalnej społeczności – ma ogromne znaczenie dla rozwoju i przyszłości miasta. >>>

To jest jedna rzecz, a druga, to kwestia odpowiedzialności. W zasadzie nie ma lepszego sposobu na nauczenie się samodzielnego działania, poukładania sobie celów, zadań, uświadomienia sobie, ile co kosztuje, niż właśnie realizacja własnego projektu. Istotna jest tu m.in. kwestia zarządzania pieniędzmi. Młodzież uczy się całego procesu projektowego, od wysiłku związanego z zaplanowaniem wszystkich etapów działania i pozyskaniem środków (trzeba przygotować dobry projekt!), przez zorganizowanie się w grupie i realizację zadania, po prawidłowe wydanie środków w odpowiednim terminie i napisanie sprawozdania. Ten cały proces doskonale uczy samodzielności i daje młodzieży ogromne poczucie sprawstwa. Realne pieniądze powodują, że realna staje się też odpowiedzialność. Dzięki pozyskanym środkom finansowym młodzi ludzie mogą zrobić coś, co widocznie wpłynie na ich otoczenie, nawet jeśli to będzie coś w małej skali.

To doświadczenie przygotowuje ich również do startowania w przyszłości w większych i poważniejszych konkursach grantowych, z większą liczbą partnerów, a także uczy postawy przedsiębiorczej i radzenia sobie w życiu w ogóle. Bardzo ważna kwestia to również nauka współpracy. Działania w ramach Funduszu są realizowane w grupie. Samo przygotowanie wniosku wymaga przekonania innych osób ze społeczności szkolnej, że dany pomysł jest ważny i wart realizacji. Młodzież bardzo angażuje się w projekt również na etapie jego realizacji. Przykładowo w szkole na Krzesinach grupa najpierw sama zaprojektowała murale na ściany szkoły, a potem przez kilka dni wspólnie je malowała. Efekt był bardzo dobry. Twórcy i twórczynie chwalą się tym miejscem, fotografują się przy nim, przyprowadzają tam swoich znajomych. To jest dla nich ogromnie satysfakcjonujące.

FCP: Jakie działania w ramach Funduszu Samorządów Uczniowskich prowadzi Młodzieżowa Rada Miasta Poznania (MRMP), a jakie organizacje pozarządowe?

I.M-S., A.W.: Rada bardzo fajnie pomaga nam już na etapie początkowym, czyli zachęcania młodzieży do zgłaszania projektów. Osoby, które chcą zgłosić pomysł mogą też na późniejszym etapie skorzystać z konsultacji MRMP, np. spotkać się z osobami z rady, które już przeszły ścieżkę grantową i mogą podzielić się swoim doświadczeniem. Często osoby, które zasiadają w radzie, były lub są jednocześnie w zarządzie samorządów uczniowskich, co też bardzo pomaga w takim kierunkowym wsparciu. Oprócz tego MRMP wspiera nas na etapie oceniania wniosków grantowych. >>>

Co do organizacji pozarządowych, co roku przed realizacją kolejnej edycji konkursu zapraszamy kilka z nich (też wybranych w konkursie) do przeprowadzania warsztatów dla młodzieży ze szkół ponadpodstawowych. Spotkania dotyczą wielu tematów bardziej technicznych, związanych z projektem, np. jak określić cele, rezultaty, budżet itp. Ale nie tylko! Uczestnicy i uczestniczki mogą także nauczyć się różnych umiejętności związanych z pracą w grupie, pozyskiwaniem partnerów, kreatywnego myślenia, itp. Rola organizacji nie kończy się na warsztatach wprowadzających. Można się do nich zgłosić przez cały czas trwania projektu, by skonsultować różne rzeczy, skorzystać z ich doświadczenia.

Podobne spotkania, również współprowadzone przez organizacje pozarządowe, kierujemy do opiekunów samorządów uczniowskich poznańskich szkół. Innym zadaniem w programie grantowym, za które odpowiedzialna jest organizacja pozarządowa, jest np. przygotowanie filmowego podsumowania danej edycji Funduszu.

FCP: Jakie inne instytucje włączają Państwo przy wdrażaniu programów grantowych dla młodzieży? Jaka jest rola szkół?

I.M-S., A.W.: Co roku, przy każdej edycji organizujemy spotkania informacyjne połączone z warsztatami dla nauczycieli, na których opowiadamy o Funduszu. W większości szkół, z którymi współpracujemy, osobami, które wspierają młodzież w kwestiach formalnych (o których zaraz powiemy trochę więcej) są opiekunowie samorządów uczniowskich. Często są to osoby bardzo zaangażowane, z ogromną wiedzą merytoryczną, które pomagają uczniom w realizacji projektów w wielu aspektach. Co ciekawe, w czasie tych spotkań, nauczyciele bardzo chętnie dzielą się między sobą własnym doświadczeniem. Pamiętam taką dyskusję 2 czy 3 lata temu – o tym, jak angażować niepełnoletnich wolontariuszy. I ktoś powiedział: ja już przeszedłem tę ścieżkę, to opowiem wam o tym. Mam to przedyskutowane z prawnikami i można to zrobić tak i tak.

Te osoby czasem zachowują się trochę jak młodzież – są pełne energii i zaangażowania. Ta wymiana doświadczeń między nimi jest rzeczywista i naprawdę wartościowa, na bardzo wysokim poziomie merytorycznym.

Wracając do roli szkół, opiekunowie wspierają uczniów na każdym etapie realizacji projektu: doradzają, wspierają, podpowiadają partnerów. Najczęściej, tak jak powiedziałyśmy, to opiekunowie samorządu przyjmują zadania związane z Funduszem. Czasem są to nauczyciele przedmiotowi, np. WOS-u czy historii. >>>

FCP: Czy oprócz kwestii formalnych rozmawiacie z opiekunami także o tym, jak może wyglądać ich wsparcie, w jakiej występują roli?

I.M-S., A.W.: Tak, bardzo dużo uwagi temu poświęcamy. Chcemy, by pełnili bardziej rolę facylitatorów dla grup uczniowskich. Nie chcemy, by wychodzili z pozycji osoby, która coś młodzieży narzuca, forsuje swoje pomysły. Większość z nich jest bardzo samoświadoma. Na jednym ze spotkań opiekunowie – tacy „wyjadacze” od wielu lat realizujący projekty z młodzieżą w szkołach – doszli do wniosku, że mogliby dawać uczniom jeszcze więcej przestrzeni. Zastanawiali się, czy ich metody motywowania uczniów np. wciągnię do dyskusji czy pracy nad projektem nie ingerują za bardzo w sprawczość młodych ludzi, nie zabierają im pola.

To oczywiście zależy od grupy, bo są grupy mniej i bardziej samodzielne. Czasem nawet jeżeli młodzież popełni błąd, to kluczowe jest to, że to jest nadal ich działanie. Opiekunowie zasugerowali, że ich rola może być czasami nawet jeszcze mniejsza, mniej widoczna.

Niektóre szkoły, jak ta na Krzesinach, która się już pojawiła w naszej rozmowie, naprawdę współpracują na każdym etapie z młodzieżą, nie tylko ją wspierają. W przypadku tej placówki dyrekcja zgodziła się udostępniać sale poza lekcjami, dała młodym wolność w opracowaniu projektu murali na ścianach nowego budynku szkoły itd. Zaangażowała się też finansowo, by pokryć część kosztów stworzenia murali.

FCP: Na jakie działania młodzież decyduje się najczęściej w ciągu ostatnich 3-5 lat? Czy widzą Panie jakieś tendencje, jakieś zmiany?

I.M-S., A.W.: W pierwszych latach bardzo często pojawiały się projekty związane z podniesieniem jakości i ulepszeniem przestrzeni szkolnej. Powstawały miejsca do wspólnego wypoczynku, nauki, tzw. „strefy chilloutu”. Młodzież często sama buduje meble, np. z materiałów z recydingu, maluje je sama. We wnioskach pojawiały się często także murale. Od kilku edycji młodzi coraz częściej proponują projekty, które mają głębsze przesłanie. To są przykładowo warsztaty na istotny dla nich temat, np. klimatu, bioróżnorodności, zdrowego żywienia, różnorodności kulturowej albo savoir-vivru. Na pewno pojawia się coraz więcej działań proekologicznych. Organizowane są też wydarzenia artystyczne, np. pokazy filmowe, galerie talentów, festiwale muzyczne, ale są też projekty dotyczące rozwoju szkolnego radiowęzła, podkastów, no i wydarzenia sportowe.

>>>

Zdarzają się też projekty wychodzące poza teren szkoły, kiedy młodzież kieruje swoje działania do innych grup, nie tylko do społeczności szkolnej. To mogą być np. zbiórki produktów dla schronisk dla zwierząt. Realizowany był także projekt łączący pokolenia, kierowany do podopiecznych domu seniora, gdzie młodzież organizowała spotkania i animowała seniorom czas wolny. Młodzież ma dużą świadomość potrzeb swojej społeczności, wie, jak ważny jest wolontariat, działania społeczne. Co istotne, szkoły są na to coraz bardziej otwarte.

FCP: Rzeczywiście bardzo często dzieje się tak, że kiedy młodzież ma warunki, żeby wyrazić swoje zdanie, samodzielnie wypracować jakiś projekt i ośmieli się działać – to działa tak samo świadomie i dojrzałe jak dorośli.

I.M-S., A.W.: Powiedziałybyśmy, że nawet z większym zaangażowaniem i niestandardowo. Dlatego bardzo sobie cenimy w naszym wydziale pracę z młodymi ludźmi.

FCP: Na co należy zwrócić uwagę przy tworzeniu procedury programu grantowego, by był przyjazny dla młodzieży?

I.M-S., A.W.: Oczywiście należy zwrócić uwagę, by program miał dobrą bazę merytoryczną. Dobrze też uczulić szkoły, które są głównym wsparciem dla młodzieży, aby zadbały o jej samodzielność. Zachęcamy, by pomysły pochodziły od młodych, by to oni je realizowali. Zdarza się, choć jest to na szczęście rzadkie, że dostajemy projekty, które ewidentnie są autorstwa dorosłych – nie są zakotwiczone w potrzebach młodzieży, nie widać procesu współpracy, dynamiki projektowej. Staramy się wychwytywać takie przypadki w komisji na etapie oceny wniosków i po bardzo dogłębnej analizie odrzucamy takie aplikacje.

Kolejna rzecz jest związana z komunikacją i doбором słów. Kiedyś na jednym z naszych szkoleń dla młodzieży osoba prowadząca spotkanie, zajmująca się grantami dla młodych, zapytała uczestników i uczestniczki o ich doświadczenia z projektami. Nastąpiła cisza. Okazało się, że słowo „projekt” ich zmroziło. Ale kiedy zaczęliśmy mówić o „pomyśle”, młodzi ludzie zaczęli wymieniać swoje działania jeden przez drugiego. Teraz to już się troszkę zmieniło – słowo „projekt” jest już bardziej oswojone. >>>

FCP: No tak, ta historia mówi trochę o tym, że należy zwracać baczną uwagę na język, którym mówimy do młodzieży, że niektóre słowa ich otwierają, a niektóre zamykają. Może się nam wydawać, że to, jak się do nich zwracamy jest zupełnie neutralne, a wcale tak nie jest.

I.M-S., A.W.: Jeszcze wracając do tematu poprzedniego pytania, ważny jest czytelny, zrozumiały i w miarę krótki regulamin oraz prosty i przyjazny formularz. W naszym przypadku treść regulaminu konsultowaliśmy z młodzieżową radą. No i szybka procedura, żeby młodzież mogła szybko przejść do działania i szybko zobaczyć jego efekt, np. w ciągu paru miesięcy. Ważna jest też możliwość łatwego kontaktu z urzędnikiem, aby można było skonsultować ewentualne wątpliwości.

FCP: Na koniec chciałabym zapytać jeszcze o perspektywę samorządu. Na co należy zwrócić uwagę przy tworzeniu procedury programu grantowego, by był przyjazny dla pracowników urzędu?

I.M-S., A.W.: Oczywiście trzeba wziąć pod uwagę wszystkie elementy formalne, które łączą się z przekazywaniem środków do jednostki samorządu terytorialnego. W przypadku Funduszu Samorządów Uczniowskich pośredniczy w tym szkoła. Bardzo trudno jest przekazać środki bezpośrednio młodzieży, ale można to zrobić za pośrednictwem innej instytucji. Kluczowe jest to, żeby w każdej szkole znalazł się jeden nauczyciel, który pomoże uczniom właśnie w rozliczaniu środków. To jest specjalistyczne zadanie, bo trzeba wziąć pod uwagę odpowiednie paragrafy, terminy, zapisy dotyczące dozwolonego przesuwania środków. I tutaj to wsparcie osoby dorosłej jest niezbędne. Zabezpiecza procedury, które obowiązują samorząd.

>>>

FCP: Jak można zachęcić do uruchamiania programów grantowych dla młodzieży?

I.M-S., A.W.: Możliwość współpracy z młodzieżą dla nas, jako urzędu, jest nieoceniona. To ciągłe źródło inspiracji i możliwość spojrzenia na ważne dla młodych kwestie z ich perspektywy. Nie ma sensu się zastanawiać, czy się uda, należy taki program grantowy po prostu wdrożyć.

Do tej pory, przez 5 lat trwania konkursu, nie mieliśmy żadnego poważniejszego problemu z grantami realizowanymi przez młodzież, z ich przeprowadzeniem czy rozliczaniem. Młodzież wypowiada się o konkursie w superlatywach. Ze strony nauczycieli i opiekunów samorządów uczniowskich również mieliśmy same pozytywne opinie. Liczba dobrze przygotowanych, cennych projektów rośnie, co może być ważnym argumentem również dla samorządów.

Poza tym znamy szkoły, które wykorzystują Fundusz Samorządów Uczniowskich do wzmocnienia swojego wizerunku, co bardzo procentuje w okresie rekrutacji. To, że w szkole jest realizowany fundusz, to element, który przyciąga młodych, aktywnych ludzi. ■

o projekcie

O projekcie Mocniejsze NGOsy dla edukacji i aktywności obywatelskiej młodych

Projekt realizuje Fundacja Civis Polonus wspólnie ze Związkiem Miast Polskich. Najważniejszą grupą docelową projektu są nowe lub posiadające nieduże doświadczenie organizacje społeczne, które chcą wzmacniać aktywność obywatelską młodych, ale potrzebują do tego teoretycznego i praktycznego wsparcia.

Młodzi Polacy w ograniczonym stopniu interesują się sprawami publicznymi i nie korzystają w pełni z mechanizmów demokracji, a edukacja obywatelska nie ma należnego jej miejsca w polskich szkołach. NGOsy starają się uzupełniać luki w systemie. Będą skuteczniejsze, jeśli będą działać w partnerstwie z samorządami terytorialnymi. Dlatego działania w ramach projektu skierowane są zarówno do przedstawicieli organizacji, jak i do jednostek samorządu terytorialnego poniżej 100 000 mieszkańców. Chcemy zwiększyć gotowość samorządów do współpracy i partnerstw z NGOsamii w zakresie aktywizacji obywatelskiej młodzieży. Projekt obejmuje województwa: podkarpackie, podlaskie, lubelskie, warmińsko-mazurskie i kujawsko-pomorskie.

o fundacji



Działająca od 2004 roku Fundacja Civismus stawia sobie za cel rozwijanie postaw obywatelskich umożliwiających jednostkom aktywne uczestniczenie w życiu publicznym. Dobre państwo jest wspólnotą otwartych, kompetentnych i zaangażowanych obywateli, więc podejmujemy różnorodne działania wzmacniające nasz obywatelski potencjał. Pracujemy z przedstawicielami administracji publicznej, aby wspólnie kreować mechanizmy udziału obywateli w procesach decyzyjnych. Tworzymy programy aktywnej edukacji obywatelskiej na poziomie szkół i gmin. Bardzo ważne jest dla nas podejmowanie refleksji na temat charakteru współczesnego obywatelstwa i jego istoty. Pomaga ona nam wyznaczać kierunki projektowanych działań. Choć na co dzień zajmujemy się tworzeniem i wdrażaniem projektów, doceniamy wagę zabierania głosu w dyskusji publicznej, uczestniczenia w działaniach koalicyjnych oraz prowadzenia rzecznictwa na rzecz edukacji obywatelskiej w Polsce.

www.civispolonus.org.pl

Chcesz skorzystać z naszej wiedzy i doświadczenia, napisz do nas: fundacja@civispolonus.org.pl

Skorzystaj z naszych publikacji i materiałów edukacyjnych: www.civispolonus.org.pl/publikacje/

GRANTY MŁODZIEŻOWE JAKO MECHANIZM WSPARCIA INICJATYW ODDOLNYCH SPOSÓB NA WZMOCNIENIE AKTYWNOŚCI OBYWATELSKIEJ I SPOŁECZNEJ MŁODYCH LUDZI NA POZIOMIE LOKALNYM

TEKST Ewelina Bartosik

PROJEKT GRAFICZNY I SKŁAD Lena Szczesna/hehe studio

WYDAWCA Fundacja Cavis Polonus, 2022

ZDJĘCIA www.pexels.com, www.pixabay.com



Ten utwór jest dostępny na licencji Creative Commons Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Na tych samych warunkach 4.0 Międzynarodowe.

Publikacja powstała w ramach projektu Mocniejsze NGOsy dla edukacji i aktywności obywatelskiej młodych realizowanego przez Fundację Cavis Polonus w partnerstwie ze Związkiem Miast Polskich.

Projekt realizowany z dotacji Programu Aktywni Obywatele – Fundusz Krajowy, finansowanego przez Islandię, Liechtenstein i Norwegię w ramach Funduszy EOG.

